

FRØÐI

2 / 2006

12. ÁRG.

KR. 48,-

Bilurin er rossið hjá
atlantiska cowboyinum

Atlantiskir cowboyar

9 7713951004003

FØROYSKU VÍKINGARNIR NÝTT BÁBELSTORN STAÐANOVN HVØRVA FISKISTOVNAR BLÁ SVARTAKLUKKA ET TOSKI!

Føroya náttúra og visjón 2015

Ein av mongu bókunum í bókabúðunum hesi jólini er bókin *Føroya náttúra*. Henda bókin er eitt dygdarverk, sum hevur verið leingi ávegis, og at nógv arbeiði er lagt í at gera bókina so fullfíggaða, sum til ber, er skjótt at síggja. Tí er bókin eisini sannur fongur hjá náttúruáhugaðum føroyingum.

Í verkinum verður føroyska náttúran lýst allan vegin av havsins botni og upp á ovastu fjallatindar. Við hesi bókini er fyrsta stig tikið á leiðini at varðveita lívfrøðiliga margfeldið í Føroyum, og í formælinum sigur ritstjórnin, at hetta er eitt gott grundarlag undir framtíðarkanningum og -skrásetingum, ið skulu virka fyri at verja plantu- og djóralívið í Føroyum.

Hóast bókin er ætlað sum fyrsta stig í eini umfatandi ætlan, so hevur ritstjórnin á síðu 228 eisini gjørt ein lista við støðum í Føroyum, har lívfrøðiliga margfeldið er so mikið áhugavert, at stig beinanvegin eiga at verða tikin til at friða økini. Á listanum eru trý vøtn, sjei strendur, fyra hagar og tvey fjøll.

Nevnast kunnu tvey støð, sum áður eru lýst í Frøði. Eiðiskollur er á listanum, tí har eru 21 sjálðsom plantusløg, umframt at hetta er einasta stað, har brúðarvevjari er funnin í Føroyum. Mølheyggjar á Sandi eru á listanum, tí har eru fleiri sjálðsamar plantur enn nakra aðrastaðni í Føroyum. Sjálðsomu planturnar eru ikki færri enn 54 í tali, og harumframt eru eisini nøkur sjálðsom skordýr á staðnum.

Nú byggihugurin dag um dag etur alsamt meir av føroysku náttúruni, merkist tørvurin á at varðveita føroyska margfeldið eisini betur fyri hvønn dag, sum gongur. Besti mátin at tryggja lívfrøðiliga margfeldið í Føroyum er at friða nøkur náttúruøki, og í hesum sambandi hevði tað verið eitt frálíkt hugskot at tikið listan á síðu 228 í *Føroya náttúra* beint inn í ætlanirnar um visjón 2015. Verður tað gjørt, kunnu vit tryggja okkum, at menningin fram ímóti heimsins fremsta samfelag ikki eisini fer at merkja eitt samfelag við eini oyddari náttúru. Í øllum førum er nýggjársynskið hjá Frøði fyri árið 2007, at eitt av teimum 16 nevndu støðunum á listanum verður friðað, áðrenn árið er runnið.

FRØÐI

2 / 2006

FØROYA FRÓÐSKAPARFELAG

GEVUR FRØÐI ÚT

© Føroya Fróðskaparfelag og hövundarnir.
Frøði er fólksligt vísindablað, sum kemur út tvær ferðir árliga.

Upplag 1.300
ISSN 1395-0045

*Loyvt er at endurgeva úr Frøði, um víst verður til heimildina.
Verða heilar greinir endurgivnar, má avtala gerast.*

AVGREIÐSLA

Jarðfeingi
Brekktún 1
Postsmøga 3169
FO-110 Tórshavn
Tlf. 357000
teldupostur: frodi@jf.fo

RITSTUÐLAR

Fiskirannsóknarstovan
Fróðskaparsetur Føroya
Føroya Forminissavn
Føroya Landsbókasavn
Føroya Landsskjalasavn
Føroya Náttúrugripasavn
Heilsufrøðiliga Starvsstovan
Jarðfeingi

NÝGGIR HALDARAR

kunnu tekna seg
hjá avgreiðsluni.

ELDRI ÚTGÁVUR AV FRØÐI

fáast við at venda sær
til avgreiðsluna.

GREINIR TIL BLAÐIÐ

Fólksligar, vísindarligar greinir kunnu sendast ritstjórnini. Skrivlig høvundsleið-beining fæst frá avgreiðsluni.

LÝSINGAR TIL FRØÐI

Er áhugi fyri at lýsa í blaðnum, setið tykkum tá í samband við ritstjórnina, telefon 357000
fjarsemil 357001
teldupostur: frodi@jf.fo

LÝSINGAPRÍSUR

Heil síða: kr. 5.000,-
Hálv síða: kr. 3.000,-
Triðingsíða: kr. 2.000,-

GRAFISK FRAMLEIÐSLA

OG PRENT: Føroyaprent

FORSÍÐUMYND: Ólavur Frederiksen

RITUMBØÐSRÁÐIÐ

Durita Joensen, bókavørður
Símun V. Arge, fornfrøðingur
Anna Maria Fosaa, plantuvistfrøðingur
Sámal T. F. Johansen, søguførðingur
Elin S. Jacobsen, søguførðingur
Maria Dam, evnafrøðingur
Gunnar Bjarnason, búnaðarfrøðingur
Eilif Gaard, havlívfrøðingur

RITSTJÓRN

Erling Isholm, ábyrgd
Lis Mortensen

Innihald

4 FØROYSKU VÍKINGARNIR VÓRU VEIÐIMENN

Símun V. Arge, Føroya Fornminissavn

12 ATLANTISKIR COWBOYAR

Firouz Gaini, Fróðskaparsetur Føroya

16 NÝTT BÁBELSTORN Á VEG

Sólva Jónsdóttir, Landsmiðstøðin

20 STAÐANØVN HVØRVA!

Steingrímur Abrahamsen

26 VEIÐA PR. REKRUTT FYRI FØROYSKAR FISKISTOVNAR

Regin Reinert, Fiskirannsóknarstovan

30 SKAÐADJÓR 7: BLÁ SVARTAKLUKKA

Dorete Bloch, Føroya Náttúrugripasavn

32 BARNAKONUR: ETIÐ FØROYSKAN TOSKI!

Hóraldur Joensen, Heilsufrøðiliga Starvsstovan

Útgrevstrarøkið í Junkarinsfløtti 2004

MYND: S. V. ARGE

Fornfrøðin varpar ljós á forna færoyska búskapin

Símun V. Arge
svarge@natmus.fo

Savnsvørður og deildarleiðari
á Føroya Fornminnissavni

FØROYSKU VÍKINGARNIR VÓRU VEIÐIMENN

Nýggj úrslit frá rannsóknum í Junkarinsfløtti heima á Sandi vísa, at fólkin, ið búðu har, gagnnýttu náttúruilfeingið í nógv størri mun, enn higartil hildið. Í sandmoldini eru so góðar varðveitingarumstøður fyri djórabein, at tey varpa heilt nýtt ljós á livilíkindi og búskaparlig viðurskipti í elstu søgu okkara.

Vanlig fatan er, at í víkingaöld og miðöld vóru Føroyar eitt bóndasamfelag, har dúvað var uppá tað, ið fekst úr bø og haga. Tó hava vit ikki ivast í, at eisini veiða hefur verið týðningarmikil táttur í tátíðar húsarhaldinum; tað geva fornfrøðiligu gripirnir okkum ábendingar um. Hóast gripir so sum vaðsteinar, søkk og húkar vísa, at forfedrar okkara gagnnýttu fiskameingið, fáa vit tó einki at vita um, hvørji fiskasløg, ið veidd vórðu. Og hvat sigur fornfrøðiliga gripatilfarið um t.d. fuglaveiðu – neyvan nakað. Hvat okkara elstu forfedrar veiddu, eru spurningar, ið ikki hefur borið til at svara.

Við teimum rannsóknum, sum í hesum árum fara fram í Junkarinsfløtti heima á Sandi, ber nú til at koma hesum spurningum nærri.

Nú grivið hefur verið í Junkarinsfløtti í ymiskum tíðarskeiðum síðani 2000, eru úrslit so smátt byrjað at koma frá hesum rannsóknum. Henda grein er grundað á grein, ið varð prentað fyri einum ári síðan í bretska tíðarritinum Environmental Archaeology (sí Church *et al.* 2005), umframt á óprentaðar serfrágreiðingar frá arbeiðsumfórunum á Sandi – sí bóka-mentalistan.

Nýggir arbeiðshættir avdúka meira

Hóast náttúruvísindaligar rannsóknir hava verið gjørdar av náttúru og umhvørvi – eitt nú viðv. plantufrøði og skordýrum, so er rættiliga lítið gjørt

MYND: S. V. ARGE

Allur sandurin, ið verður grivin upp úr útgrevstrarøkinum, verður soldaður. Tað er her, nógvu djórabeinini verða savnað. Seth stendur við soldið, og tá ið hann er heima aftur á starvsstovuni í New York, greinar hann beinini.

av at kanna økofakta og umhvørvisleivdir eins og at gera náttúruvísindaligar tíðarfestingar á fornu bústøðum okkara.

Frá bert at kanna strukturar – bygningaleivdir og steinsetingar – eins og gripir, hefur fornfrøðin seinnu árin broytt seg við í nógv størri mun at granska onnur sløg av data, so sum leivdir av djórum og plantuvøkstri. Henda kós hefur fingið stóran týðning í granskingini í grannalondum okkara. Vit skulu minnst til, at vit so at siga ongar skrivligar heimildir hava, ið lýsa elstu søgu okkara. Tí ber nú til við nýggjum arbeiðshættum at tulka partar av søguni, ið áður hava verið fjaldir fyri granskingini.

MYND: S. V. ARGE

Leivd av bygningi er komin til sjóndar í 2004. Bygningurin er úr 12. øld.

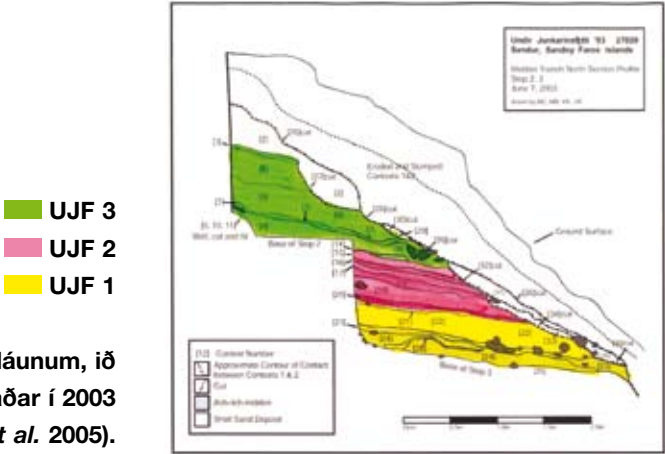
Junkarinsfløttur stóran týdning

Við hesum í huga er ikki ov nógv sagt, at staðurin á Junkarinsfløtti er av alra størsta týdningi, tá ið hugsað verður um at kanna umstøðurnar hjá norð-búgvum, ið lögdu til brots út í Atlantshav, við atliti at fáa upplýsingar um elsta búskapin her á landi.

Har, stutt norðan fyri forna kirkjustaðin heima á Sandi, hevur tað víst seg, at tað eru bústaðaleivdir úr víkingaöld og eldru miðöld. Tað var summarið 2000, at tjúkkar fláir, ið stava frá búseting, ið hevur verið har um leiðir, komu til sjónar, tá ið bakkin leyp.

Fláirnar eru samansettar av sandmold og reinum sandi. Av serligum áhuga vóru øll tey sera vælvarðveittu djórabeinini. Neyvan áður hava vit sæð so væl varðveitt djórabein og í so stórum nøgdum í fornfrøðiligum høpi her á landi. Kolevnis-14 tíðarfesting av tilfari úr elstu fláunum gav ábending um, at hesar

Skurður við fláunum, ið vóru kannaðar í 2003 (Eftir Church *et al.* 2005).

skulu tíðarfestast til 9. - 10. öld. Eisini er ein for-kunnug brosjá, ið er stoypt úr bronsu, og sum stavar frá hesum fláum, tíðarfest til hetta tíðarskeiðið – sí Arge 2001.

Rannsóknin, ið farið varð undir í 2003, miðaði eftir at kanna fláirnar á tí staði, Føroya Fornminnis-savn rannsakaði summarið 2000, ikki minst við atliti at tíðarfesting og uppbygging av fláunum. Dentur varð nú lagdur á at kanna, hvussu fláirnar eru vorðnar til, og hvat fjaldi seg í teimum – at savna og greina serligar forn-djórafrøðiligar, forn-plantu-frøðiligar umframt forn-jarðfrøðiligar sýnislutir við atliti til at kunna fáa upplýsingar um forn búskapar-ligar mannagongdir.

Uttan at fara í smálutir skal verða sagt, at eygleiðingar av fláskipanum góvu ábendingar um, at talan var um upphópað burturkast, sum í øldir er

komið frá búseting nakað ovari í lendinum, niðan frá bakkanum. Summaríð 2004 kom har eisini miðal-darlig bygningarleivd undan kavi. Henda og so tær kanningar, ið hava verið gjørdar í sjálvum bakkanum av steinsetingum og laðingum, bendu sostatt á, at talan er um leivdir frá einum sonevndum garðsheggi – eitt ikki ókent fyribrygdi við tilknýti til norrønar búsetingar við Norðuratlantsstrendur. Her hevur verið búleikast frá landnámstíð og fram til uml. 1200. Tá er líkt til, at fólk eru flutt orsakað av fok-sandi, ið hevur tikið seg upp um tað mundið.

Grundað á fornfrøðiligu fláskipanina, kolevnis-14 tíðarfestingar og gripatilfarið úr fláunum, vórðu búsetingafláirnar býttar upp í 3 analytiskar fasur: UJF 1, ið umboðar elstu fláirnar, tíðarfestar til 9.-12. öld, UJF 2 tíðarfestar til 11.-12. öld og UJF 3 tíðar-festar til 11.-13. öld.

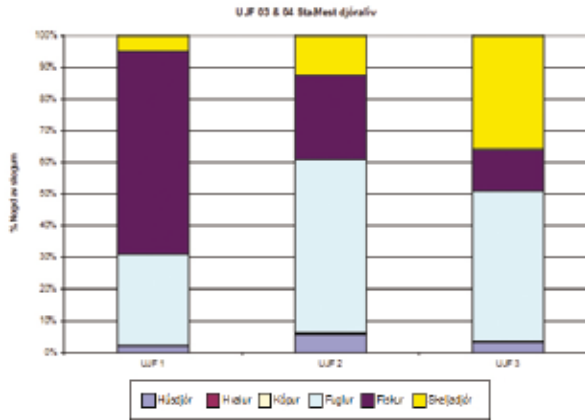
Góðar varðveitingarumstøður

pH virðið í fláunum í tvørskurðinum vinstrumegin var stak neutralt, eins og lívrinnað innihaldið var rættiliga lágt. Tað er orsøkin til, at djórabein og skeljar eru so avbera væl varðveitt. Varðveitingar-umstøðurnar í moldini eru sostatt rættiliga øðrvísi her enn á øðrum fornum føroyskum bústöðum, har fornfrøðiligar rannsóknir hava verið gjørdar.

Hinvegin hava óbrendar leivdir av plantuleivdum og varðveitingin av skordýrum verið betri á øðrum støðum enn í Junkarinsfløtti. Vátastu fláirnar vóru tær niðastu, ið lógu heilt niður at botni, og har var eisini mesta lívrinnað innihaldið varðveitt.

Djóra- og havtilfeingi í Junkarinsfløtti

Rúgvumiklu og væl varðveittu sýnini av djórabein-um, ið fingin eru til vega við rannsóknunum í Junkarinsfløtti, eru fyrsti rættiligi djórafrøðiligi vitnisburður um búskaparligu mannagongdirnar í víkinga- og miðöld her á landi. Talið á djórabeinum sumrini 2003 og 2004 vóru fleiri enn 36.000, og tað eru hesi, ið eru viðgjørd til nú. Við tilfarinum frá arbeiðsumførinum 2005 og 2006, sum farið verður undir at greina í næstum, væntast talið at koma upp á uml. 150.000. Hóast alt tilfarið ikki er greinað enn, so eru nóg stórar nøgdir longu kann-aðar, soleiðis at til ber at fáa eina hóming av mynstr-unum í forndjórafrøðini á hesum týdningarmikla staði og at gera samanberingar við líknandi kann-ingar á støðum í Íslandi og Grønlandi frá sama tíðarskeiði.

Býtið av størri djórabólkunum í teimum trimum fasunum undir Junkarinsfløtti (Eftir Brewington 2006).

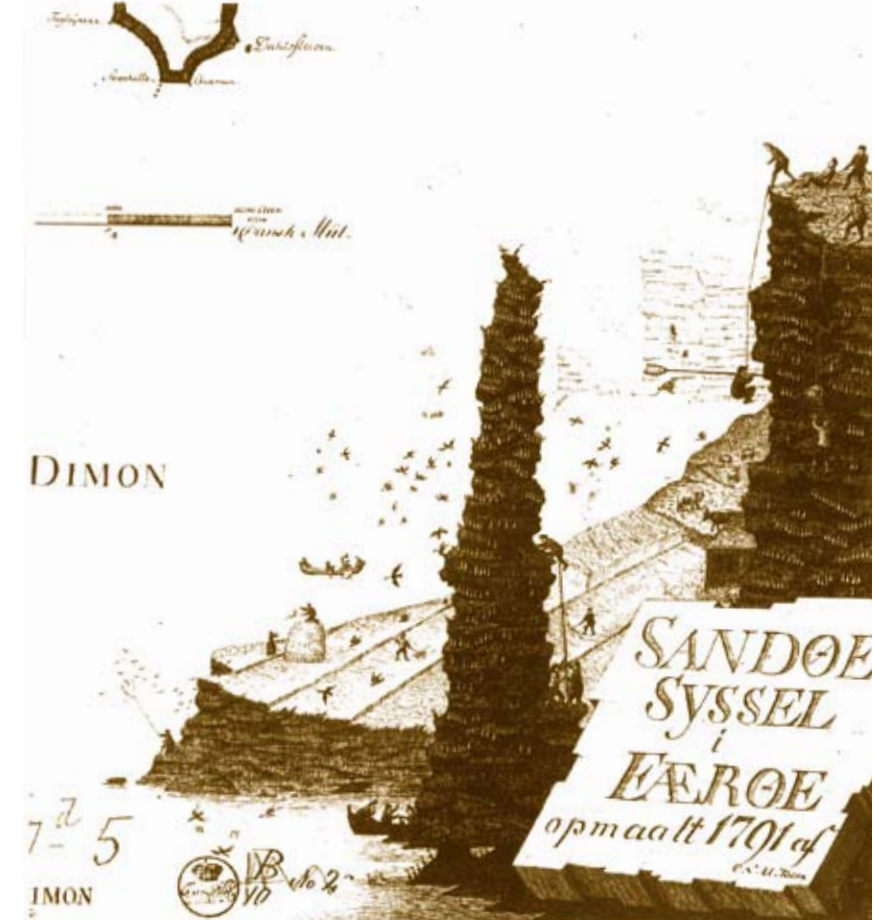
Stabbamyndin dregur samanum djórabeinini, ið savnaði eru úr øllum trimum fasunum. Hon vísir, at nøgdin av djórabeinum, ið umboða húsdjór, er lutfalsliga lítil í øllum fasunum (2-6%) í mun til nøgdina, ið umboðar fugl, fisk og skeljar. Tað, sum serliga eyðkennir býtið av djórabeinum, er ørgrynnan av fuglabeinum, og mongdin er rættiliga jøvn upp gjøgnum allar fasurnar.

Hóast fiskabeinini vóru størri í nøgd í elstu fasuni, máttu tey dvína fyri fuglabeinum í fylgjandi fasuni. Í triðju og yngstu fasuni hava fuglabein og skeljar, einamest fliður, nógv størstu yvirvágina. Samlaða myndin av býtinum av djórasløgnum er greitt ein onnur enn hon, vit síggja í fláum frá landsnámstíðini í Íslandi og í Grønlandi.

Fuglabjörgini nógv gagnnýtt

Sermerkt fyri tilfarið úr Junkarinsfløtti er stóra nøgdin av fuglabeinum í øllum fasunum. Lundi og álkufuglar – lomviga, álka og teisti – var nógv størsti bólkurin av fuglasløgum. Bein av skrápi eins og bein av lundapisu benda á, at tey eisini tá hava gagnnýtt fuglabjörgini. Trupult er at staðfesta, hvørt funnu gásabeinini eru av villum ella tomum fugli. Vit vita tó, at gásin var partur av fenaðinum hjá víkinga-bóndanum, og tí er ikki óhugsandi, at hesi bein eru av tomum fugli.

Stóra prosenttalið av fuglabeinum í Junkarinsfløtti samsvarar við tilfar frá Suðurlandinum í Íslandi. Har er líkt til, at tey at byrja við – til innfluttar vóru vóru tókar – hava dúvað upp á sjófugl. Myndin í Íslandi er hon, at fuglur ikki hevur havt tann stóra týdningin, eftir at niðursetufólkini hava fingið fótin

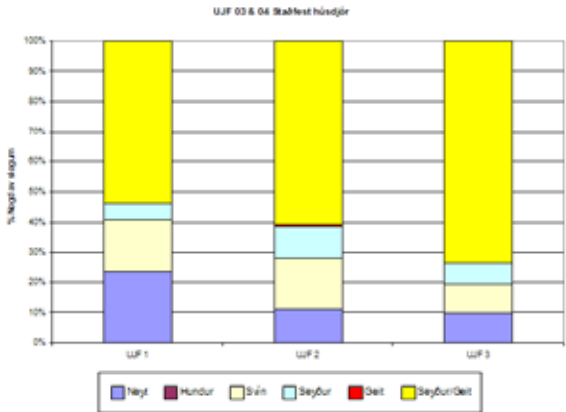

Mynd frá Føroya-kortinum hjá Born, kommandanti á Skansanum í Havn, teknað 1791. Høvuðsevnið á kortinum er fuglaveiða við Sandoyinna. Hver sýsla var lýst við eini líknandi tekning í horninum á kortinum. Líkt er til, at tekningarin hevur viljað víst á týdningin, fuglaveiða hevði fyri sýsluna um tað mundið. Tí kann myndin avmynda fuglaveiði í Skúvoy ella Dímun, tó at hetta er óvist. Vit leggja til merkis ørgrynnuna av fugli bæði í bjørgunum og á flogi. Menn siga í bjørgunum, ein situr á nesinum og fleygar, eins og aðrir søkja drangan við stranga. Annars síggja vit arbeiði bæði í bø, har fólk eru í hoyna, meðan neytini ganga uttan fyri bøgarðarnar, og til sjós, har teir á fýramannafarinum hava fingið ein kalva at borði.

fastan, og tey tá hava kunnað økt um føðina við fiskiveiðu og vørum, tey framleiddu úr húsdjóra-haldinum. Eisini í Grønlandi hava tey regluliga veitt sjófugl. Men har vóru kópur og reinsdjór av nógv størri týdningi sum vilt tilfeingi.

Einans í Junkarinsfløtti hevur verið hildið fast um hesa burðardyggu veiðu – gagnnýtluna av fugla-meinginum. Tó benda enn óprentaðar kanningar av líknandi slagi aðrastaðni í Føroyum á hetta sama. Hesi úrslit eru tó við til at seta enn fleiri spurningar, eitt nú hvar allur hesin fuglurin man hava verið veiddur – Sands bygd kann í dag ikki sigast at vera

Lutfalsliga broytingin millum húsdýrini í teimum trimum fasunum undir Junkarinsfløtti (Eftir Brewington 2006).

Neytabúskapur og nógvur seyður

Stabbamyndin vísir, at lutfalsliga býtið av neyta-beinum minkar millum elstu og fylgiandi fasurnar. Sama mynd hevur víst seg við líknandi kanningum á øðrum landnámsstøðum við Atlantshavsstrendur. Orsøkin kann hugsast at hava samband við serligar vónir, niðursetufólkini høvdu við sær heimanífrá, har neytahaldið hevði verið høgt í metum, í mun til veruligu umstøðurnar fyri landbúnaðin í oyggja-samfeløgnum, har tey settu búgv. Samanborið við Ísland og Grønland er lutfallið av neytabeinum tó væl lægri í Junkarinsfløtti.

Myndin vísir greitt, at í øllum fasunum er tað mongdin av seyðabeini, ið er nógv tann størsta, og hon økist, sum frá líður. Mongdin av staðfestum seyðabeini er víst við bláum liti. Tann guli liturin vísir bein, har ikki hevur borið til við vissu at staðfesta, hvørt talan er um bein av seyði ella av geit. Hesi bein eru sera lík hvørjum øðrum, men vísast kann á, at har til bar at staðfesta slag­ið við vissu, eru øll uttan eitt staðfest sum verandi av seyð.

Í Grønlandi og Íslandi hava geitir verið nógv meiri vanligar í landnámstíðini. Í Íslandi fall nógdin av geitum til tað, sum annars er kent har longu í 13.

øld, og í Grønlandi vóru geitir eins vanligar og seyður í mongum sýnum av djórabeinum heilt til endan av norrønu búsetingini miðskeiðis í 15. øld. Við tað at geitir betur eta greinar og bløð enn seyður, kundi verið líkt til, at orsøkin til lítlu ella ivasomu mongdina av geitum í greinaða tilfarinum hongur saman við, at her vóru eingi serlig skógarøki. Hinvegin finnast fleiri staðanøvn kring oyggjarnar, ið benda á, at tey hava haft geitir her á landi.

Svínahald vanligt í Føroyum

Svín hava verið vanlig á landnámsgørðum í Íslandi og Grønlandi. Har er líkt til, at svín serliga hava verið hildin á stórgørðunum. Men longu sinna part av 11. øld høvdu svín ikki longur stórvegis búskapar-ligan týdning. Sláandi eru stóru nøgdirnar av svínabeinum í Junkarinsfløtti, ið eru at finna heilt frá elstu fláunum og upp gjøgnum allar fasurnar.

Í Føroyum tykist, sum at hildið hevur verið fast um svínahaldið til nakað upp í miðøldina, men nær farið er burtur frá tí, vita vit ikki enn. Eitt nú verður einki sagt um svín ella svínahald í Seyðabrævinum frá 1298, um so var, at vit kundu væntað tað. Men tá ið skrivaðu heimildirnar rættiliga taka við – t.e.

Kjálkabein av ungum svíni, funnið í Junkarinsfløtti, til samanberingar við kjálkamuu av vaksnum seyði.

nakað eftir Trúbótina, tykist svínahaldið ikki hava nakran týdning longur.

Svín nærast skjótt og hava tí verið væl umtókt húsdjór í Atlantsøkinum í landnámstíðini, tó ymist er, hvussu svín hava verið hildin. Hóast tey í Onglandi hava gingið frítt um í skógar- ella vátlendi, so hava tey longu í 1000-árunum verið hildin í fastari teymum nógva staðni har.

Við kanningunum í Junkarinsfløtti er endaliga staðfest, at svín hava verið týdningarmikil partur av forna føroyska húsarhaldinum, síðan fyrstu fólk settu búgv her í oyggjunum í víkingaøldini. Mongu staðanøvnini við atliti til svín kring um oyggjarnar eru helst eisini gott prógv um hetta. Hvussu svínahaldið hevur verið framt hjá okkum, er ilt at meta um, og spurningar, so sum nær og hví farið varð burtur frá svínahaldinum aftur, er enn ov tíðliga at siga nakað vist um.

Luttøka í altjóða vísindaligum samstarvi eggjar hinvegin til at gera samanberandi kanningar av tilfari, ið er savnað inn í ymiskum londum. Hetta fer óivað at gera okkum før fyri at svara nøkrum av átrokandi spurningunum. Sum liður í slíkum samstarvi eru kanningar longu gjørdar at svara spurninginum um, hvat svín hava verið fódrað við – um talan er um land- ella havføði. Talan er um eina DNA-verkætlan, har til hevur borið at samanborið isotop-nøgdir í svínabeinum úr Junkarinsfløtti, Finnmarkini og Íslandi.

Longu nú er staðfest, at í mun til aðrastaðni í Útnorðri hava svín úr Junkarinsfløtti verið fódrað við landføði og ikki við havføði, sum er vanligt í hinum økjunum – sí annars Arge 2005.

Við atliti til tað, ið annars er komið undan kavi

við kirkjustaðin heima á Sandi, er greitt, at talan har er um stórgarð – eitt ríkt samfelag, longu frá fyrst í víkingaøld (Arge 2001). Tí samsvarar myndin viðv. svínabeinunum við myndina aðrastaðni í Útnorðri og er helst álítandi soleiðis at skilja, at svín hoyrdu stórgørðunum til.

Mjólkarframleiðsla fram um kjøtframleiðslu

Hóast nøkur lomb og svín eru deyð ung, so er nógdin av kálvum nógv størri. Henda myndin er hin sama sum úr fornfaunaini í Íslandi, har millum 20-50% av neytabeinum stava frá djórum, ið eru slaktað, áðrenn tey eru vordin 3 mánaðir gomul. Hetta mynstrið stuðlar myndini um, at talan hevur verið um ein mjólkarbúskap, eins og eisini er staðfest í Grønlandi og Atlants-Skotlandi. Við tilfarinum av Junkarinsfløtti verður myndin um, at norðbúgvur hava lagt serligan dent á eina mjólkarframleiðslu heldur enn eina kjøtframleiðslu, sostatt stuðlað.

Áhugavert er tað, at hóast ikki so nógv hundabein eru funnin, so eru tannmerkini eftir hundabiti á djórabeinum sera eyðkend. Vert er kanska eisini at geva gætur, at bein av smærri súgdjórum, eitt nú av músum, ikki finnast í tilfarinum.

Tilfeingið úr havinum

Tilfeingið úr havinum var eisini at síggja í øllum trimum fasum í Junkarinsfløtti.

Á fyrru stabbamyndini eru stóru nøgdinar av skeljum merkisverdar. Nógv tær flestu skeljarnar vóru fliðuskeljar, hóast einstakar gággur og kræklingur vóru ímillum. Áhugavert er, at á øllum fliðu-skeljunum, ið vóru varðveittar í heilum líki, soust

Verkætlanin, sum rannsóknin í Junkarinsfløtti er partur av, „Heart of the Atlantic“, verður útint í breiðum altjóða samstarvi, har serfrøðingar við fleiri vísindaligum sergreinum og lesandi luttaka. Tí ber til at fáa tilfarið frá rannsóknini greinað við kanningar- og starvsstovurnar, sum hesi eru knýtt at á universitetum í Onglandi, Skotlandi, Íslandi og USA. Tey fornfrøðingar og fornfrøðileysandi, sum hava tikið lut í rannsóknunum, hava umframt úr Føroyum verið úr Íslandi, Finlandi, Onglandi, Skotlandi, Norðurírlandi, Eysturriki, Siberia og USA. Higar til er rannsóknin í hovudsheitum figgjað av amerikanska grunninum fyri náttúruvísindi, US National Science Foundation, og bretska The Leverhulme Trust. Í 2005 eydnaðist at fáa munadygga figging frá oljufelagnum Anadarko. Harumframt hava Sands kommuna, Smyril Line, Atlantic Airways, Kunningarstovan á Sandi umframt onnur stuðlað arbeiðinum á ymiskan hátt, eins og tey hava víst tiltakinum stóra vælvild, ið vit eru sera takksom fyri.

Steinsetta gólvið, ið kannað varð í 1972 í útsynningshorninum á kirkjugarðinum heima á Sandi. Gólvið kann hava verið í einum langhúsi. Eysturendin og norðurveggurin eru vístir við brotastriku. Undir rannsóknini varð funnin dungi av fliðuskeljum liggjandi á gólvinum fram við norðurvegginum (Dungin sæst nakað oman fyri miðjuna til høgru). Krossurin ovast í myndini vísir staðið, har myntskatturin varð funnin.

merki eftir, at sligið hevur verið á skelina fyri at fáa hana leysa av steininum, har hon sat. Einki er tí at ivast í, at talan er um eina miðvísa innsavnan av fliðuskeljum til ávís endamál. Hugsandi er, at fliðurnar hava verið havdar til matna, men ikki er óhugsandi heldur, at tær hava verið nýttar til agn, soleiðis sum vit vita hevur verið gjørt í túsundir av árum, eitt nú í oyggjasamfeløgnum í Atlantshavi sunnan fyri okkum.

Ikki var nógv til av hvalabeini og beinum av kópi. Talan var einans um rættiliga smá brot, og tí hevur ikki borið til at staðfest, hvørjum hvalaslagi tey vóru av. Hugsandi er, at smáu brotini eru burturkast, ið stava frá tí, at beinini hava verið gagnnýtt til einhvørja framleiðslu, t.d. til at evna lutir burturúr. Skillig tekin vóru, at skorið hevur verið í beinini, og í einum føri sóust sagmerki. Hetta kann tykjast heldur lægið, tí í fornfrøðiliga tilfarinum, funnið her á landi, kenna vit so at siga einki til lutir úr beini, soleiðis sum hjá grannum okkara í skotsku oyggjunum. Har hevur verið heilt vanligt at evna eitt nú nálir úr djórabeini. Serliga áhugavert er tað tí, at í einum av fláunum í Junkarinsfløtti var í 2005 funnið

eyðkent brot av beinnál. Nú varðveitingarumstøðurnar fyri beini eru so góðar, skuldu útlitini fyri at funnið slíkar lutir verið av teimum bestu, um so er, at teir hava verið til.

Tó ber til at siga, at nøkur bein – riv og tenn – stava frá láturkópi og steinkópi. Eisini var eitt bein av nýføddum hvølpi. Meðan bein av steinkópi eru vanlig at finna við rannsóknir av fláum úr víkinga- og miðöld bæði í Íslandi og Grønlandi umframt í hinum skotsku oyggjunum, er láturkópurin nógv meira sjáldsamur her.

Víkingarnir veiddu nógvan tosk

Fiskabeinini eru av skøtu, laks og flatfiski, eitt nú kalva. Onnur fiskasløg í tilfarinum eru havtaska, slættuhvoysa, kjaftsvartur kongafiskur og ulka. Silabein vísa, at helst gagnnýttu tey fiskatilfeingið í Sandsvatni longu í víkingaöld. Nógv hin størsta beinnøgðin er tó av toskasløgum. Hóast eitt sindur er til av longu og brosmu, var nógv mest til av toski.

Júst nógvi toskurin er av serligum áhuga. Seinnu árinu eru gjørdar fleiri kanningar av fiskabeinum í grannalondum okkara. Eitt er, at beinini siga okkum, hvørji sløg hava verið fiskað; men tey kunnu eisini lýsa spurningar um, hvussu fiskurin hevur verið viðgjørdur eins og um møguliga miðvísa framleiðslu, ið kann hava verið ætlað til útflutnings. Her verður hugsað um eitthvørt slag av turrfiskaframleiðslu. Nýggjastu kanningarnar í Íslandi geva ábendingar um, at longu í 10. - 11. öld varð virkaður fiskur fluttur frá strondini og fjarðunum til bústaðir langt inni í landinum. Men har eins og í skotsku oyggjunum kemur bráðliga broyting í um ár 1000. Tá verður talan um samskipaða vinnu og útflutning til evropeiskar marknaðir.

Møgulig fiskivinna longu í miðöld

Til at lýsa slíkar spurningar verða ávís viðurskipti

greinað. Millum annað hevur hátturin, ið nýttur varð at kryvja fiskin, støddin á fiskinum og serstaka býtið av leivdunum av beinagrindini av fiskinum, ið er funnið á ávísa staðnum, t.e. á framleiðslustaðnum, víst seg at geva ábendingar, sum hava verið nýtiligar við atliti til at royna at staðfesta, hvørt talan kann hava verið um vinnuliga framleiðslu. Eisini var avmarkingin av landaðu fiskasløgnum liður í sessini av rávøruni í hámiðöld.

Tað var einamest stórir fiskur, ið var best egnaður til stokkfiskaframleiðslu. Av toskabeinum av fiski, sum er landaður í Junkarinsfløtti, er líkt til, at flestu fiskarnir hava verið í so smáir til eina slíka framleiðslu. Kanningarnar av tilfarinum frá 2004 hava tó sett spurnartekin við, um talan ikki í veruleikanum kann vera um eina møguliga framleiðslu av virkaðum fiski longu tíðliga í miðöld. Verður aftur hugt at fyrru stabbamyndini, kann tað tó tykjast lægið, at nøgðin av fiskabeinum minkar frá botni til ovaru fasurnar, hóast varðveitingarumstøðurnar fyri fiskabeini eru verri í niðastu fláunum. Spurningurin um, hvørt Føroyar kunnu hava verið partur av eini Útnorður

fiskivinnu longu í 1000-árunum, er sera áhugaverdur – ikki minst fyri okkum sum fiskivinnutjóð. Áhugavert hevði tí verið, um fornfrøðin við framhaldandi kanningunum hevði kunnað lýst hesi viðurskipti neyvari.

Umfatandi búseting

Forni kirkjustaðurin heima á Sandi og umhvørvið har um leiðir er eitt av teimum støðum, har flestar fornfrøðiligar rannsóknir hava verið útintar seinnu nógvu árinu. Tí hava vit, sum er, eitt rættiliga gott tilfar at grundað okkara vitan um elstu samfelagsligu viðurskiptini har á staðnum. Tað, sum komið er undan kavi, letur okkum onga løtu vera í iva um, at her hevur verið ein umfatandi búseting, ið uttan iva hevur havt ein framkomnan leiklut í føroyska samfelagnum í víkingaöld. Tað, sum her hevur verið umrøtt, er einans ein týðandi táttur av fornfrøðiligu heildini har á staðnum. Heldur ikki er farið út í smálutir, og vónandi fara vit tí skjótt at frætta meira um framhaldandi rannsóknirnar heima á Sandi.

Á starvsstovuni á Hunter College á universitetinum í New York verður arbeitt við at greina djórabeinini, funnin eru í Junkarinsfløtti. Á bakkunum liggja nøkur av beinum og skeljunum greinað í bólkar.

BÓKMENTIR

Church, Mike J., Símun V. Arge, Seth Brewington, Thomas H. McGovern, Jim M. Woollett, Sophia Perdikaris, Ian T. Lawson, Gordon T. Cook, Colin Amundsen, Ramona Harrison, Yekaterina Krivogorskaya and Elaine Dunbar 2005: Puffins, Pigs, Cod, and Barley: Palaeoeconomy at Undir Junkarinsfløtti, Sandoy, Faroe Islands. *Environmental Archaeology* 10, pp.179-197

Annar lesnaður um sama evnið:

Arge, Símun V. 2001: Forn búseting heima á Sandi. *FRØÐI* 2. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn, pp. 4-13

Arge, Símun V. 2005: Um svinahald í Føroyum – eitt iskoyti til ein hornvan part av forna føroyska húsarhaldinum. *Fólkaleikur. Heiðursrit til Jóan Paula Joensen*. Ed.: A. Mortensen. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn, pp. 38-52

Brewington, Seth D. 2006: *Interim Report on Archaeofauna from Undir Junkarinsfløtti, Sandoy, Faroe Islands*. CUNY Northern Science & Education Center (NORSEC). CUNY Doctoral Program in Anthropology. Brooklyn College Zooarchaeological Laboratory. Hunter College Bioarchaeology Laboratory. NORSEC Zooarchaeology Laboratories Report No. 31. 27. October 2006

Lawson, Ian T., Mike J. Church, Tom H. McGovern, Símun V. Arge, James Woollett, Kevin J. Edwards, Freddy J. Gathorne-Hardy, Andrew J. Dugmore, Gordon Cook, Kerry-Anne Mairs, Amanda M. Thompson, and Guðrún Sveinbjarnardóttir: Historical Ecology on Sandoy, Faroe Islands: Palaeoenvironmental and Archaeological Perspectives. *Human Ecology*, Vol 33, No. 5, October 2005; pp. 651-684

McGovern, Th. H., Amundsen, C., Perdikaris, S., Harrison, R. and Krivogorskaya, K. 2004: *An interim report of a Viking Age and Medieval archaeofauna from Undir Junkarinsfløtti, Sandoy, Faroe Islands*. CUNY Northern Science & Education Center. NORSEC Doctoral Program in Anthropology. Brooklyn College Zooarchaeology Laboratory. Hunter College Bioarchaeology Laboratory. NORSEC Zooarchaeology Laboratories Report No. 17.

McGovern, Th. H., Perdikaris, S. & Amundsen, C. 2004: *Animal Bones from Sandum (27012) Sandoy, Faroe Islands*. CUNY Northern Science & Education Center. NORSEC Doctoral Program in Anthropology. Brooklyn College Zooarchaeology Laboratory. Hunter College Bioarchaeology Laboratory. NORSEC Zooarchaeology Laboratories Report No. 23

Atlantiskir COWBOYAR

**„Bilurin er eitt villdjór,
ið teir hava tamarhald á“**

**„Ungu menninir søkja spenning
og skemt og kenna seg avbyrgdar
og smáar uttan billyklarnar“**

Teir atlantisku cowboyarnir eru ungir menn úr øllum landinum, ið brúka sera nógva tíð og orku til ítriv, ið hava við bilin at gera. Mentan teirra kann lýsast sum okkurt slag av føroyskari arbeiðarastættarmentan, ið sameinir fisk og amerikanska forbrúks- og ungdomsmentan. Cowboymentanin, har bilurin er í miðdeplinum, fær í dag eitt sterkt mótspæl í ungdomi, ið er opin og altjóða í sínum sjónarmiðum og lívsstíli.

Ungir menn hava bensin í blóðinum og koyra sum djevar. Teir seta lívið í váða og lurta ikki eftir nøkrum. Teir vilja hava stóra ferð, stórar bilar og stóra atdráttarmegi. Bilurin og maðurin hoyra saman. Er tað veruliga soleiðis, ungir menn skulu lýsast? Ella er talan bert um mýtu, ið ger ungum monnum órætt? Ungir menn umboða ein fjølbroyttan samfelagsból og kunnu eyðsæð ikki allir sum ein setast í básin, ið eg júst havi markerað. Rættari hevði verið at sagt, at ein ávísur bólkur av ungdomum, bæði gentum og dreingjum, tó mest dreingjum, hoyrir til ungdomsmentan, ið hámetir bilin. Tann bólkur av ungum monnum, ið eg nevni atlantiskar cowboyar, er serliga forvitnisligur hesum viðvíkjandi.

Atlantiskir cowboyar

Hvørjir eru so teir atlantisku cowboyarnir? Talan er um ungar menn úr øllum landinum, ið brúka sera nógva tíð og orku til ítriv, ið hava beinleiðis ella óbeinleiðis við bilin at gera. Bilurin hevur sera høga raðfesting í gerandislívi teirra og er nógvy meira enn

flutningstól at koma frá A til B við. Bilurin hevur høgan status og nógvar uppgávur at røkja. Hann er ein virðismikil ogn, ið eigarin stoltur kann sýna fram fyri vinum og kenningum. Hann er eitt privat „rúm“, ið kann brúkast til veitslur og sosiala samveru við vinum og kenningum. Í bilinum stýrir hin ungi maðurin sjálvur ferðini og leiðini, tónleikinum og prátinum. Bilurin er rossið hjá atlantiska cowboyaranum. Bilurin kann eyðsæð eisini brúkast til at koma í samband við gentur, ið gjarna vilja sleppa ein biltúr ígjøgnum myrku náttina. Bilurin umboðar eitt søtt frælsi, ið tey ungu leingjast eftir og gleða seg til í fleiri ár, áðrenn tey hava aldur at ogna sær koyrikortið. Tað er ein serligur lívsstíllur, ið krevur bil, ið er í tonkunum. Og atlantisku cowboyarnir vilja offra næstan alt fyri at sleppa at sita við rattidi í tí rætta bilinum.

Spenningur og tryggleiki

Hesir menn eru ofta úr familjum, ið arbeiða í fiskivinnuni og hava sum heild rættiliga sterkar røtur í lokalsamfelagnum. Ofta fara teir heilt ungir út at

FIROUZ GAINI
firouz@setur.fo
www.gaini.org

Søgu- og
Samfelagsdeildin
Fróðskaparsetur Føroya

Firouz Gaini arbeiðir í lötuni við verkætlanini „Youth, intoxication and motor vehicles. A qualitative study of young people's behavior and values on the roads in the Faroes“. Verkætlanin verður gjørd í samstarvi við Ráðið fyri Ferðslutrygd.

At hava ella ikki hava bil
„Cars are a global phenom-
enon. The number of cars
on the planet is increasing
three times faster than the
population itself. America
and western Europe have
the lion’s share, with 87
percent of all automobiles
produced worldwide
purchased by their popu-
lations. Much like a revolv-
ing door, we replace our old
cars with new cars and our
new cars with newer cars,
while people in other parts
of the world mostly go it on
foot [...] Hostage to a failing
public transit system, the
elderly, the young, and the
poor remain largely trapped,
geographically (and often
spiritually) disconnected
from a life beyond their
immediate social worlds,
worlds often bereft of hope
and meaning.“
(Amy L. Best 2006: 6)

“What is masculinity? The
nearest that we get to an
'answer' is to state that
masculinities are those
behaviours, languages and
practices, existing in specific
cultural and organizational
locations, which are
commonly associated with
males and thus culturally
defined as not feminine.
(Stephen M. Whitehead
& Frank J. Barrett
2001: 15-16)

2. TALVA Skrásett akfør í Føroyum í 2005 (www.akstovan.fo)	
	Tal
Motorsúkkklur	567
Prutl	1.526
Persónbilar	17.900
Voruvagnar	3.362

arbeiða og hava harvið sjáldan nakra drúgva útbúgving. Tó hava nógvir eina høga inntøku, ið millum annað verður brúkt til bilin og aðrar luksus-vørur. Forbrúkið er stórt, og lívið „skal livast“ her og nú. Ungu menninir søkja spenning og skemt og kenna seg avbyrgdar og smáar uttan billyklarnar. Teir vilja stuttleika sær saman við vinum, men eru sam-stundis ofta jarðbundnir familjumenn, ið ynskja sær eitt vanligt borgarligt lív við konu og børnum,

„Cowboymentanin sær í dag út til at fáa eitt sterkt mótspæl í einum ungdómi, ið er meira opin og altjóða í sínum sjónarmiðum“

egnum sethúsum og frítíðarbáti. Teir eru „action-seekers“, ið tó hava eina tryggja og støðuga tilveru at halda seg til. Teir eru kanska argandi og ólátaðir í vikuskiftunum, men hava annars eina lutfalsliga afturhaldssinnaða lívsáskoðan, ið hámetir virði og siðvenjur, ið hava beinleiðis samband við religiøsa og mentanarliga samleika teirra. Cowboyarnir kenna seg sum rættar menn, tá ið bilurin rullar elegant á vegunum millum bygdirnar. Bilurin er eitt villdjór, ið teir hava tamarhald á.

Mekanikarar

Atlantisku cowboyarnir hava eina stóra vitan um bilar. Teir eru praktiskir allahandamenn, ið klára at umvæla flestallar smærri skaðar, ið bilurin kann fáa. Praktisk handalig vitan verður raðfest hægri enn

formlig akademisk vitan. Teir byggja hjallar, mála hús, stoypa garðar, fara á flot, skifta motorolju á bilinum og so framvegis uttan at hava eitt lið av fakfólkum fyri neyðini. Teir eru rættiliga sjálvbjargnir og fleksiblr og hava stór sosial netverk í lokal-samfelagnum at stuðla sær í alskyns arbeidssuppgáv-um. Atlantiskir cowboyar eru lutfalsliga siðbundnir og trívast best saman við sínum nærmastu. Teir ynskja ongar stórar broytingar í samfelagnum og eru sum heild sera nøgdir við sína støðu. Heldur enn at søkja nýggjar øðrvísi avbjóðingar vilja cowboyarnir hava tingini at vera, sum tey „altíð hava verið“. Tað fjálga og kenda er tað besta. Teir kenna seg sum

rættar føroyskar menn við stórum M og mistrúgva ofta ungum, ið taka øðrvísi ungdómsmentanir úr útlandum til sín. Atlantisku cowboyarnir eru ikki í iva um, at lívsstílar teirra er hin „natúrligi“ føroyski, meðan aðrar manstýpur kunnu vera beinleiðis skaði-ligar og kventlasligar.

Fiskur og forbrúk

Atlantiskir cowboyar halda lítið um mentanarligar minnilutar og ungdóm, ið ikki hevur somu virði sum teir sjálvir. Mentan teirra kann lýsast sum okkurt slag av føroyskari arbeidarastættarmentan, ið samein-ir fisk og amerikanska forbrúks- og ungdómsmentan. Cowboyarnir hava ein serligan maskulinan samleika, ið tykist lutfalsliga ráur og harður, og sum fordømir menn, ið spilla dýrabæru tíð sína til bókligt og

listarligt virkseimi heldur enn at velja sær eitt lív sum cowboyarar og partur av „felagsskapinum“. At lesa og taka akademiska útbúgving er, sambært mongum cowboyarum, at rokna sum ómansligt arbeiði, ið einans elvir til undarlig hugskot og avbronglaðar heimsmyndir. Atlantisku cowboyarnir hava í longri tíð verið rættiliga ráðandi í almenna rúminum í føroyska samfelagnum, men hava sein-astu árin fingið kapping frá øðrum ungdómsbólklum, ið als ikki passa inn í myndina av Føroyum, ið cowboyarnir hava skapt. Tað vísir seg nú, at allir ungdómar ikki ynskja at hoyra sama tónleik, ganga í somu klæðum, drekka í somu hølum ella liva á sama hátt sum atlantisku cowboyarnir. Nógv ung vilja heldur keypa sær íbúð ella ferðast enn at keypa sær ein dýran bil. Bilurin er sostatt ikki bara frælsi – men eisini leinkja.

Nýggjar ungdómsmentanir

Serliga í høvuðsstaðnum hevur bilmentanin mist eitt sindur av sínari tign – og serliga hjá tí yngra ættar-liðnum. Nógv ung hava onki brennandi ynski um at fáa sær ein stóran flottan bil. Tey eru meira áhugað í tí, ið hendir á globala ungdómsmentanarliga pall-inum enn í kappkoyringini á landsvegnum kring landið. Tey hava ikki ráð til bil og spyrja seg kanska: hví skal eg hava ein bil at sýna fram? Atlantisku cowboyarnir eru skúgvaðir eitt sindur burtur úr høvuðsstaðnum, hóast nógv ung framvegis hava bilar, ið hvørt kvöld rulla í havnargøtum. Cowboy-mentanin, ið tykist rættiliga afturhaldssinnað, og sum tekur tey „minst øðrvísi“ framum, sær í dag út til at fáa eitt sterkt mótspæl í einum ungdómi, ið er meira opin og altjóða í sínum sjónarmiðum. Í Havn

1. TALVA Mest seldu bilmerkini í Føroyum í 2005 (www.akstovan.fo)	Tal
Suzuki	307
Toyota	263
Ford	154
Citroën	141
Mazda	100
Volkswagen	94
Peugeot	81
Opel	72

3. TALVA Ferðslutrygd (Álit um ferðslutrygdarpolitikk í Føroyum, RFF 2003) Ferðslan á vegnum er sera fjølbroytt og fløkt. Í vegakervinum skulu hesi fólk og hesir felagsskapir samvirka: ★ Tey, ið nýta vegakervið ★ Bilframleiðarar ★ Teir, ið gera vegir og ferðsluum-hvørvið, t.e. vegamyndugleikar ★ Løgtingið, meginfyrisitingin og lögreglan ★ Marknaðurin
--

er eftirhondini nógv annað spennandi at brúka tíðina til enn at koyra í ring í tímar. Samfelagið og ment-anin eru nógv broytt seinastu árin, og tann ráa einfalda manstýpan, ið cowboyarnir umboða, hevur ikki somu hevjaðu støðu ímillum ung longur. Tíðir-nar eru broyttar. Sera nógvir dreingir í Føroyum hava

„Bilurin umboðar eitt søtt frælsi, ið tey ungu leingjast eftir og gleða seg til í fleiri ár“

ongar ætlanir um at verða sjómenn, arbeiða við bilum, hava tungt kropsligt arbeiði, ella verja eitt gamalt mansideal.

Menn og maskinur

Menn og bilar eru framvegis par, men myndin er, sum eg í hesum teksti havi roynt at víst, ikki eins einföld og vit ofta hava hug at gera hana til. Tey ungu hoyra til ymiskar ungdómsmentanir, ið hava ymsar stílar og virði, ið ávirka fatan teirra av bilum og bilakoyring. Og hóast talið á bilum er vaksandi, og vegakervið gerst betri, so eru teir atlantisku cowboyarnir ikki líka sjónligir, sum teir fyrr vóru. Tað at vera „maður“ hevur fingið eitt heilt nýtt innihald, so at persónliga frælsið er størri og tulk-ingin av maskuliniteti nógv opnari enn fyrr. Cow-boyarnir tykjast sostatt av mongum at vera aftur-úrsigldir og eitt sindur láturligir. Mansmynd teirra er, halda mong, ov avmarkandi. Menn og bilar fylgjast, men bilurin kann, sum symbol og maskina, skiftast út við mangt annað, tá ið menn skulu lýsa sín egna samleika.

Flutningsskipanin er gjørd til okkum øll. Men ferðslutrygd skapa vit í felag, og tí hava allir teir partar, sum her eru nevndir, sína ábyrgd: teir, sum gera vegakervið, nýta vegakervið, bilframleiðarar, lóggávu- og politivald og bilasølar.

Eg reið mær avstað til Texas bý
yvír preriur, fløtur, fjøll og lið.
Eg reið mær hendan langa veg,
tí eg skuldi hitta teg,
mín hestur, mín saðil og eg.
(H. Miðberg, Vestmenn)

Eg havi motomani
– eg fái bert frið
í fimta gear
tá mitt skínandi stál rýkur fyrst
í mál
á tá livi eg væl
eg havi motomani – um eg
fari á glið
tað gerst ikki við
bert eg havi mín bil
kann verðin vera sum hon vil

Eg havi goldið kontant
eg havi onki lænt
tí eg havi ráð
eg havi fiskað nógv
og arbeitt í slógv
so eg havi ráð
kom bara upp í
so koyra vit alt føroya land
runt
– her er leður og stál – hann
hevur egna sál
og eg elski hann
(M. Joensen, Vestmenn)

Mín grái Fordur
sum hevur tænt mær væl,
tá spidaran eg trýsti á,
fer annar viskarin upp frá,
og koblingin hon gliður ein fót.
(G. Thomsen)

KELDUR:

Best, A.L. 2006. Fast cars, cool rides. New York & London: New York University Press
Whitehead, S.M. & Barrett, F.J. (ritstj.) 2001. The Masculinities Reader. Cambridge: Polity Press

Saman við alheimsgerðini gerst enska talumálið alt meira umfatandi. Hetta kundi bent á, at eitt nýtt Bábelstorn er á veg. Heimsins mál hava ongantið staðið í stað, og søgan um Bábelstornið hevur helst endurtikið seg sjálva óteljandi ferðir í tíðini og fer nokk eisini at gera tað óteljandi ferðir afturat. Tískil eiga vit ikki at ræðast eitt møguligt Bábelstorn.

Nýtt Bábelstorn á veg

Meira enn bert samskiftisamboð

Í norðurlenskum samstarvi verður ofta funnist at, at norðbúgvur hava ilt við at samskifta sínámillum á norðurlenskum máli. Serliga hava íslendingar og finnar trupulleikar við hinum norðurlensku málunum og vilja tí helst hava alt samskifti landanna millum at vera á enskum máli. Somuleiðis er gongdin tann, at undirvísing og gransking á lærðum háskúlum alt meira og meira er á enskum máli.

Um henda gongdin heldur fram, verða hini málini, harímillum føroyskt, fyrr ella seinni við sviðusoð. Hetta hava politikarar og onnur eisini viðurkent. Í ymsu londunum verða tiltøk sett í verk

fyrí at verja og styrkja móðurmálini, og í Føroyum hevur landsstýrismaðurin í mentamálum fyrí stuttum mannað eina nevnd, Málstevnunevndina, sum m.a. skal kanna støðuna hjá føroyska málinum og leggja lunnar undir eitt uppskot um almennan føroyskan málpolitikk.

Spurningurin er so, hvønn mun hetta fer at gera.

Alt vit vita um, hava tungumálini á jørðini broytst. Til tíðir hevur rákið verið soleiðis, at málini fara sundur í túsundtals smærri mál og málføri, meðan málini aðrar tíðir hava nærkast alt meira og meira, til rákið aftur hevur broytst til nakað annað.

Sólva Jónsdóttir,
solvaj@lms.fo

M.A. í føroyskum við
Fróðskaparsetur Føroya
Lærugreinaráðgevi í
føroyskum á
Landsmiðstöðini

Hetta merkir tó ikki, at vit málbrúkarar eiga at sita hendur í favn og lata málið útvikla seg heilt frítt. Málið er so nógv annað enn bert eitt samskiftisamboð. Málið eyðkennir eisini okkara mentan og samleika, sum eru grundleggjandi fyri rótfestið hjá okkum menniskjum. Og tó at vit ikki eiga at forða øllum málbroytingum, so eiga vit heldur ikki at lata tær fáa heilt fríar teymar. Vilja vit varðveita føroysku mentanina og føroyska samleikan, mugu vit eisini varðveita føroyska málið. Tó alt við máta.

Føroysku bygdarmálini í fullum blóma

Í Føroyum hava vit nógv ymisk málføri ella bygdamál, og spyrt tú fólk runt í landinum, tykjast tey ikki sørt errin av hesum bygdarmálunum, og tey vita nógv um tey. Ofta kunnu tey eisini vísa á ávísar

ein fyrimun við hesi málbroyting. T.d. kann okkurt verða lættari at úttala, ella kann hesin persónurin føla ein tørv á at skapa sær ein annan samleika og harvið markera seg, t.d. sum ungur mótvegis teimum meira tilkomnu.

Treytin fyri, at henda málbroytingin so skal koma víðari, er, at fyrst tann næsti málbrúkarin tekur hana til sín, síðani tann triði o.s.fr. Teir taka so við hesi málbroyting av líknandi orsökum sum tann fyrsti. Teir vilja t.d. skapa ein ávísan bólkasamleika saman við einum ávísum bólki av málbrúkarum, og tá so ein ávís mongd av málbrúkarum hevur tikið hesa málbroyting til sín, so fara hjólini veruliga á rull, og málbroytingin breiðir seg við rúkandi ferð innan eitt ávíst øki.

Helst er tað soleiðis, ymsu føroysku bygdarmálini eru íkomin av fyrstan tíð. Bygdirnar í Føroyum hava

Mørkini kámast

Føroyska samfelagið í dag er als ikki tað sama, sum tað eg havi lýst omanfyri. Útjaðarín og smærru bygdirnar standa ikki júst í besta blóma, men tað ger Havnin harafturímóti. Føroyska fólkið miðsavnast alt meira og meira í høvuðstaðarøkinum, og vælútgjørdu samferðslu- og samskiftiskervini gera, at mørkini, sum fyrr vóru millum ymsu bygdirnar, kámast alt meira og meira.

Harafturat nema alt fleiri føroyingar sær útbúgving í øðrum londum, umframt at nógv annað samskifti er á donskum, enskum ella øðrum fremmandum málum.

m.a. gerast við at broyta talumálið eitt sindur. Dømi eru eisini um, at ávísir samfelagsbólkar t.d. ungdomur, fólk við ávísari útbúgving, ávísam arbeiði o.s.fr. hava eitt talumál, sum er serliga eyðkent fyri júst tey. So sigast kann kanska, at samstundis, sum staðbundnu mørkini millum ymsu talumálini kámast, koma onnur mørk í, sum eru meira sosialt og samfelagsliga treytað. Tey eru bæði innan talu- og

skriftmálið. Sum dømi kann nevast sokallaða sms- og kjattmálið, sum verður nógv brúkt, serliga millum tey heilt ungu. Har ræður um at samskifta so skjótt og lætt, sum gjørligt. Tað hevur við sær, at vanliga skriftmálið ikki kemur til sín rætt, men verður

Staðbundnu mørkini millum ymsu talumálini kámast, og onnur mørk, sum eru meira sosialt og samfelagsliga treytað, koma í staðin.

Bygdirnar í Føroyum hava verið nóg stórar til at skapa málbroytingar. 10 fólk á hvørjum garði í Íslandi hevur verið heldur lítið grundarlag til at skapa gróðrarlíkindi fyri bygdarmálum.

býlingar ella familjur, har bygdarmálið er serliga eyðkent.

Fólkið í Føroyum hevur búð í smærri og størri bygdum kring landið, og samskiftið við onnur enn tey í somu bygd hevur verið rættliga avmarkað. Hetta hevur givið sera góð gróðrarlíkindi hjá ymsu bygdarmálunum at spretta fram.

Í grannalandi okkara fyri vestan, Íslandi, eru málføri harafturímóti fá ella eingi, og mangar orsakir munnu vera til tað. T.d. hevur íslenska bústaðarmynstrið verið heilt øðrvísi enn her í Føroyum. Íslendingar hava mest búð á gørdum við umleið 10 fólki á hvørjum. Og langt hevur verið at ferðast til næsta garð. Ein av fortreytunum fyri, at talumálið skal broytast, og ymisk málføri mennast, er, at nóg nógv fólk eru samlað til at fáa hesar málbroytingar gjøgnumfórdar.

Málbroytingar

Ein málbroyting byrjar við, at fyrst ein persónur tekur hana í brúk. Hetta ger hann, t.d. tí hann fólir

verið nóg stórar til at skapa tílíkar málbroytingar. 10 fólk á hvørjum garði í Íslandi hevur harafturímóti verið heldur lítið grundarlag til at skapa gróðrarlíkindi fyri bygdarmálum.

Harafturat kemur tað, at skriftmálið í Føroyum var danskt heilt frá trúbotartíðini. Ikki fyrr enn um hálva 19. øld kom V. U. Hammershaimb við síni stavseting, og nærum hálv øld skuldi ganga afturat, áðrenn hon av álvara varð tikin í brúk av „Føringafelagnum,“ sum varð stovnst í 1889 og gav fyrsta eintak av „Føringatíðindum“ út í 1890.

Íslendingar harafturímóti hava havt eina meira og minni útbreidda skriftmálsmentan heilt frá landnámstíðini. Eitt skriftmál hevur altíð eina normskapandi ávirkan á talumálið, og við tað, at onki skriftmál hevur hildið føroyska talumálinum aftur, hevur tað fingið fríari teymar at útvikla seg. Tað einasta, sum hevur hildið føroyska talumálinum eitt sindur „upp á pláss“ og allarhelst eisini eigur lívið í tí, er okkara kvæða- og dansimentan, har føroyska málið altíð hevur verið í hásæti.

Í Føroyum er gongdin sostatt tann, at bygdarmálini kámast alt meira og meira. Talumálið hjá tí einstaka verður minni og minni treytað av, hvar í landinum viðkomandi er uppvaksin. Spurningurin er so, um hetta merkir, at øll í Føroyum innan stutta tíð koma at tosa eitt og sama føroyska mál.

Onnur mørk vinna fram

Omanfyri nevndi eg møguligar orsakir til, at málbroytingar koma í lag. Tað kann t.d. vera tí, at ein ávísur bólkur í samfelagnum hevur eina trongd til at skilja seg frá restini av samfelagnum, og tað kann

tillagað við tølum, fremmandum teknum, styttingum o.ø.

Sjálvt um talan her fyrst og fremst er um skriftmálið, er eyðsæð, at hetta fyrr ella seinni eisini kemur at ávirka talumálið hjá hesum málbrúkarum, og í nógvum førum longu hevur gjørt tað. Men helst er tað soleiðis, at hesi ungu, sum verða ávirkað av hesum málbroytingum, bara varðveita tær í eitt ávíst tíðarskeið, inntil tey lata aðrar málbroytingar, sum eru treytaðar av onkrum øðrum sosialum ella samfelagsligum, ávirka seg.

KELDUR:

Dixon, R.M.W.: „*The rise and fall of languages*“ 1997.

Jónsdóttir, Sólva: „*Málføramunur í Norðurstreymoy*“ 2005.

Sandøy, Helge: „*Færøysk i vestnordisk språkhistorie*“ úr Braunmüller & Jacobsen (ritstj.): „*Moderne lingvistiske teorier og færøsk*“ 2001.

Sólva Jónsdóttir skrivaði í 2005 M.A. ritgerðina „Málføramunur í Norðurstreymoy.“ Ritgerðin fevnir um eina kanning av norðurstreymoyarmálføri. 21 heimildarfólk javnt býtt millum tríggjar aldursbólkar og sjei øki í Norðurstreymoy vóru grundarlag undir kanningini. Ein av niðurstøðunum í kanningini var, at staðbundnu málføri í Norðurstreymoy eru lítið sjónlig í dag, meðan aldurstreytaður málføramunur sæst nógv týðiligari.

ÁVARING:

Staðanøvn hvørva!

Steingrímur
Abrahamsen
abrahams@kallnet.fo

Undirvísir í týskum og
føroyskum á Studenta-
skúlanum og HF-
skeiðnum í Eysturoy

Fólk flyta úr útjaðaranum inn á meginøkið. Henda gongd hevur við sær, at stórir partur av staðanøvnum í útjaðaranum hvørva, tí ongín er at nýta tey. Staðanøvn eru áskriftir, sum sipa til støð úti í landslagnum, ella har fólk búgva, men samstundis siga tey eisini nakað um føroyskt mál, føroyska náttúru, føroyska staðfrøði og sostatt eisini nakað um sosialan felagsskap og samleika. Mykines er vestasta oyggj í Føroyum, har eru uppskrivað eini 1500 staðanøvn.

Maður á veg Út á
Berg. Her mótast
mykinesmenn fyrri at
ætla um líkindini.

Í okkara samfelag, sum er merkt av størri og størri miðsavnan kring stórplássini, geva vit okkum ikki rættiliga far um, hvønn týdning staðanøvnini høvdu fyrri 50 – 70 árum síðan. Serliga á avbyrgdum plássum hava staðanøvnini havt avgerandi týdning. Á støðum, har nógv virksemi hevur verið, t.d. í bjørgum, í bønnum ella á lendingarplássum, eru staðanøvnini tøtt.

Staðanavn – hvat er tað?

Ja, tað sigur seg sjálv. Tað er jú navnið á einum stað – tað liggur í sjálvum orðinum. Tá ið tey fyrstu niðursetufólkini komu til Føroya, hava tey kunnað seg við landslagið, hvar høgligast var at leggja at við skipi, hvar veðurbesta pláss var at seta búgv. Eftirhondini sum tey kunnaðu seg við oyggjarnar, landslagið og veðrið og eru komin at kenna hetta land betur, eru tey farin at seta nøvn á støð í landslagnum og umhvørvinum, har tey hava ferðast. Hetta er eitt tað fyrsta, menniskju gera, tá ið tey stovna eitt samfelag. Sostatt kunnu vit siga, at staðanøvnini eru líka gomul sum málið. Staðanøvnini virka sum eitt slag av samskiftismiðli, tá ið fólk ferðast í landslagnum. Á henda hátt kunnu tey greiða frá, hvar tey hava ferðast, hvar tey hava verið stødd, tá ið tey upplivdu eina ávísa hending.

Svenski staðanavnagranskarin Jan Paul Strid við Universitetið í Linköping nýtir heitið topolingvistikkur. Heitið vísir til málið, soleiðis sum tað møtir okkum í landslagnum. Á sama hátt, sum vit tosa um søguna í landslagnum, kunnu vit tosa um

málsøguna í landslagnum, um ta másligu dimensjónina í landslagnum. Orðingin „at lesa landsløg“ fær ein djúpari týdning, um hon umfatar tey minni um ta horvnu tíðina, sum koma til sjóndar í mál-inum. Á henda hátt verða stað og mál sett í samband hvørt við annað.

Másligt samskipti er ein fortreyt fyrri, at menniskju taka seg saman og byggja eitt samfelag, og í samanspælinum millum menniskja og landslag hevur málið ein avgerandi leiklut. Málið er eitt sosialt fyrirbrigdi, sum er neyvt knýtt at náttúruni. Sum meginregla kunnu vit siga, at í teirri løtu, tá ið tveir persónar medvitað fara at nýta eitt ávíst navn um eitt ávíst stað, so tosa vit um ein navnabrákarafelagskap. Men ofta verða staðanøvn til innan størri sosialar felagsskapir, t.d. á einum garði, í eini bygd, í einum landsparti ella í eini oyggi. Málið er við øðrum orðum ein mentanarfrásøgn, sum kann geva okkum upplýsingar um týðandi broytingar í landslagnum.

Staðanøvn og samleiki

Áhugin fyri staðanøvnum í Føroyum er stórur. Í summum bygdum eru menn farnir undir at savna og skráseta staðanøvn og leggja tey út á netið, so at onnur, sum hava tilknýtið til bygdina ella eru áhugað í teimum, kunnu síggja nøvnini og gera viðmerkingar. Tann stóri áhugin fyri bygdasamfeløgum, serliga útjaðaranum í oyggjasamfeløgum, er eisini við til at vaksa um áhugan fyri staðanøvnum alment. Ein tann sterkasta felagsskapskenslan í einum bygdarumhvørvi

MYND MAOS HELGI POULSEN

er uttan iva bygdarmálið, tað lokala málið á staðnum. Tað er óivað ikki nakað fyrirbrigdi, sum kann knýta fólk so tætt saman sum málið kann, at tey hava eitt felags mál. Staðanøvn hava nógv størri týdning fyrri felagsskaparkensluna og umhvørvissamleikan í einum bygdarsamfelagi, enn vit vanliga geva okkum far um.

Hvør man orsøkin vera, at fólk hava so stóran áhuga fyri staðanøvnum. Føroyingar og norðurlendingar sum heild hava eina høgt menta staðarkenslu, serliga tá ið tað snýr seg um føði- og heimstað. Eitt tað fyrsta, føroyingar spyrja hvønnannan, tá ið teir hittast í arbeiði ella í vertsskapi, er: Hvaðani ert tú? Øll eru vit ættað onkrastaðni, og hetta staðið hevur eitt navn, sum vit seta viðkomandi í samband við. Ein trúlig orsök til, at fólk hava so stóran áhuga fyri staðanøvnum í okkara modernað samfelagi, er, at fólk síggja, hvussu skjótt samfelagið og landslagið broytast. Fólk flyta úr útjaðaranum inn á meginøkið. Henda gongd hevur við sær, at stórir partur av staðanøvnum í útjaðaranum hvørva, tí ongin er at nýta tey.

Staðanavnafunksjónir

Staðanøvn hava ymsar funksjónir. Tey eru fyrri tað fyrsta ein hentur samskiftismiðil. Tey eru áskriftir, sum sipa til støð úti í landslagnum, ella har fólk búgva, men samstundis siga tey eisini nakað um føroyskt mál, føroyska náttúru, føroyska staðfrøði (topografi) og sostatt eisini nakað um sosialan felagsskap og samleika. Av teimum ymsu funksjónunum, eitt staðanavn kann hava, er tann praktiska funksjónin – adressufunksjónin – yvirskipað hinum. Bústaðanøvn eru áskriftir til støð, har fólk hava fastan ella fyribils bústað. Hesi nøvn vilja tí halda sær longst, sjálv um vinnulívið broytist radikalt. Hetta er galdandi fyri nøvn á húsum, gørdum og húsa-toftum. Tær urbaniseraðu Føroyar hava eisini brúk fyri staðanøvnum. Av tí, at tann siðbundni bygdar-miðdepilin veksur, og ætlan verður gjørd um nýggj bústaðaðøki, so økist eisini tørvurin á adressunøvnum, tvs. gøtunøvnum og veganøvnum fyrst og fremst, men eisini tørvurin á nøvnum á bústaðaðøkjum og á ymsum stovnum er vaksandi.

**Mykines bygd sunnaífrá.
Loftmynd tikin úr tyrluni.**

**Pisarstangi
varð nýttur sum
atløgupláss, tá
Gjógvin ikki var
liggjandi.**

MYND MAOS HELGI POULSEN

MYND: MADSE HELGI POULSEN

Inni á Manni. Sermerkt landslag. Bergið líkist vangamynd av manni í føroyskari húgvu.

Staðanøvn í Mykinesi

Mykines er vestasta oyggj í Føroyum. Hon er góðar 10 km² til støddar og er mett til 40 merkur. Oyggjin lá sera avbyrgd, áðrenn fast tyrlusamband kom í 1981. Í 1920-30, tá ið fólkcatalið var størst, búðu eini 180 fólk har vesturi. Nú eru bert 10 fólk fastbúgvandi. Í Mykinesi eru uppskrivað eini 1500 staðanøvn. Staðanøvnini finnast í stórum tali, har fuglaveiða og seyðahald hava verið. Hetta er serliga galdandi fyri suðursíðuna á oynni, sum er sermerkt av teimum mongu rókaløgunum og djúpu gjáunum. Alt virðið, sum oyggjin ber, hevur eina ferð verið gagnnýtt. Nógvir lundi er fleygaður, tað bera teir mongu lundasessirnir kring oynna boð um. Men nú verður bert ein lítil partur av hesum tilfeingi gagnnýttur, og tí eru tey nøvn, ið eru knýtt til hesar veiðuhættir, um at hvørva.

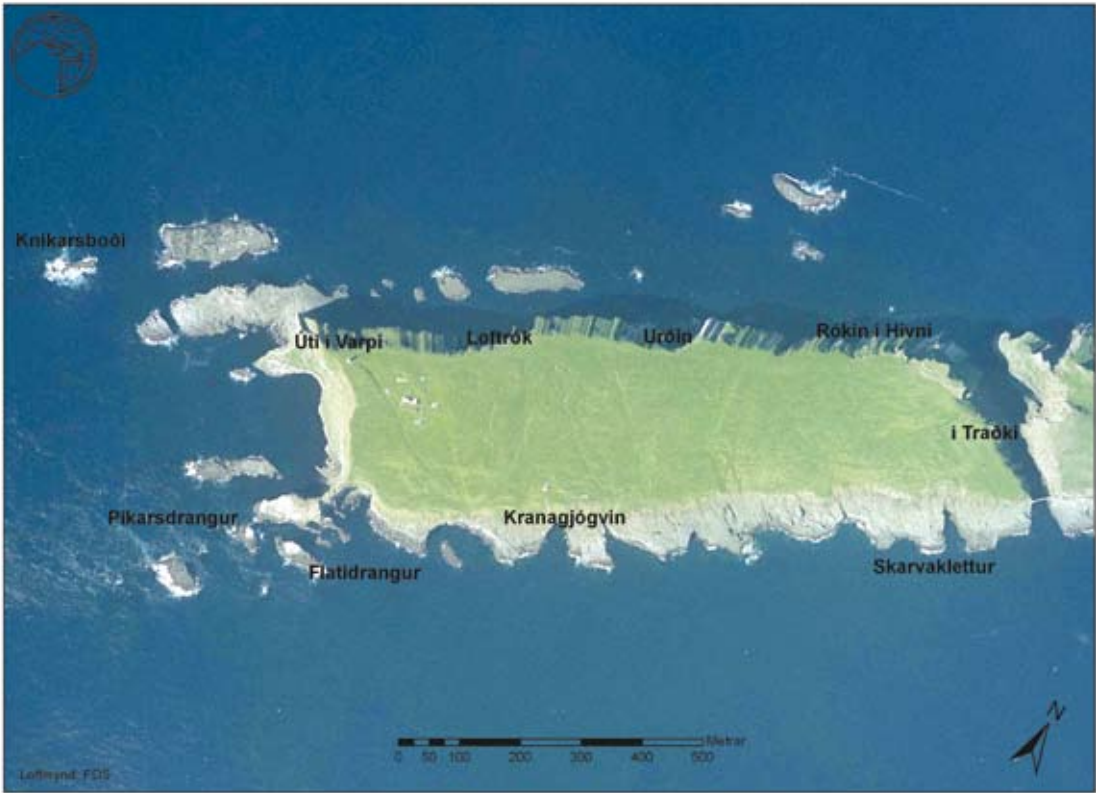
Mykineshólmur

Vestasta plássið í Føroyum eitur Knikarsboði. Mykineshólmur er 45 ha til støddar. Hann er væl vallaður. Í 1909 var vitin bygður Úti í Varpi. Úti í Hólmi eigur súlan. At fara eftir súlini er aldagomul veiða. Súlan tekur land pálsmessudag 25. januar. Síðst í augustmánaði fara menn eftir súluni. Farið verður niður á røkurnar norðan fyri úti í Hólmi, m.a Loftrók, Urðin og Rókin í Hivni. Vestan fyri

Hólmin standa Píkarsdrangur og Flatidrangur. Henda seinna fara teir uppá og taka einar 50-80 súlur. Staðanavnið Í Traðki sipar til staðið, har mykinesrisin Óli Rami og gásadalsrisin Tórus Rami bardust. Til eina ferð fyrst í 70-árunum gingu 8-10 oksar úti í Hólmi. Áðrenn brúgvín varð bygd í 1909, vórðu oksarnir leiddir oman á Skarvaklett, koyrdir á sjógv, tiknir inn í eitt tíggjumannafar, ein oksi inn í hvønn skutin, og síðan varð róð inn til Sørvágs. Jóhanna Maria Skylv Hansen hevur greitt frá eini slíkari ferð, tá ið mykinesmenn fóru til Havnar við oksum. Aftan á at brúgvín var komin, vórðu teir leiddir heim í bygdina og oman í Fjørø, har teir vórðu fatlaðir og sleipaðir út til Smiril, sum plagdi at koma vestur um mánaðarskiftið september-oktober. Hann kom vestur við vetrarforsýningini, og samstundis fór nógvar seyður avstað. Tað var matvøruhandilin Smæran í Havn, ið keypti oksarnar og seldi teir út aftur til fólkið í Havn. Vestur við Hólminum eru nógvar gjáir. Ein av teimum eitur Kranagjógvin. Hetta er eitt ungt staðanavn, tí her stóð krani, sum lossaði alla vøru, sum kom upp á Hólmin.

Staðfesting av staðanøvnum

Tá ið arbeitt verður við staðanøvnum, er umráðandi at fáa at vita, hvar eitt staðanavn liggur. Vanligast er

Munin GIS-kort av Mykinesihólmi við nøkrum staðanøvnum.

at staðfesta navnið á einum topografiskum korti ella á eini mynd. So verður gjørd ein stutt lýsing av umhvørvinum kring staðanavnið, og sagt verður frá onkrari hending ella søgn, ið møguliga er knýtt til staðið.

Men við nýggju teldutøknini eru komnir nýggir og betri møguleikar fyri staðanavnagransking. Teldufyrirøkan Munin hevur ment eina skipan, sum millum annað er vælegnað til staðanavnaarbeiði. Henda

skipan byggir á GIS, sum stendur fyri „Geografisk Informations Skipan“. Her verða geografiskir upplýsingar goymdir, viðgjørdir og greinaðir – tvs. í telduni og hennara ritbúnaði. Í hesi skipan ber til at arbeiða við topografiskum korti og loftmynd, og soleiðis kann ein neyv staðfesting gerast av, hvar eitt staðanavn liggur. Eisini ber til at leggja inn mynd av staðanavni, sum vísir lendið.

Staðanøvn í Føroyum

Staðanavnagranskarin Eivind Weyhe, lektari á Føroyamálsdeildini við Fróðskaparsetur Føroya metir, at tað munnu vera millum 40.000 og 50.000 staðanøvn í Føroyum.

Á Føroyamálsdeildini er føroyskt staðanavnasavn við tilfari frá eldri og yngri innsavningum, t.d. navnalistar, kort, ljósmyndir, seðlasøvn og bandupptøkur. Arbeitt verður áhaldandi við at skipa søvnini og at leggja tey inn á teldu.

HEIMILDIR:

Strid, Jan Paul 2003: Varför toplingvistik? *Sydsvenska ordnamnssällskapets årsskrift*. Weyhe, Eivind 1993: Færøske stednavnesamlinger – tilblivelse og tilgængelighed, i: *Útgáva og atgongd*. Norna-förlaget. Uppsala. Hansen, Johanna Maria Skylv 1968: *Gamlar Gøtur I*. Helgi Justinussen Bókhandil. Tórshavn.

Hjá tí, sum hevur áhuga fyri staðanøvnum, ber til at venda sær til Føroyamálsdeildina: *Postbústaður:* Postrúm 272, FO 110 Tórshavn

Bústaður: V. U Hammersheimsbøgøta 16, FO-100 Tórshavn Heimasíða: www.setur.fo, t-postur: fdm@setur.fo Telefon: 35 25 20, Faks: 35 25 21

www.sigvardsen.net -Henda heimasíðan greiðir frá staðanøvnum við Gjógv.

www.munin.fo -Heimasíðan hjá teldufyrirøkuni Munin.

Veiða pr. rekrutt fyri

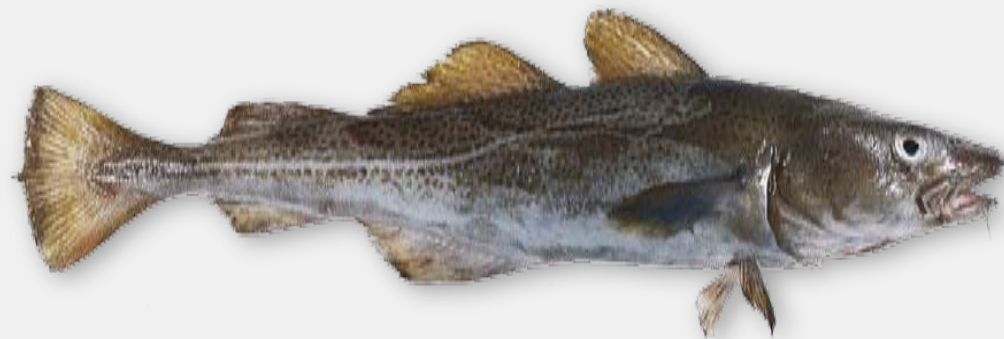
føroyskar fiskistovnar

Regin Reinert
reginr@frs.fo

Fiskirannsóknarstovan

Seinastu 5 árin hefur veiðutrýstið eftir upsa og toski verið ávikavist 2 ferðir og 3 ferðir so høgt sum tað veiðutrýst, ið kann væntast at geva størstu úrtøkuna.

Veiða pr. rekrutt er eitt gott amboð til at finna fram til, hvat veiðutrýst ein skal leggja seg á fyri at fáa sum mest burtúr. Rekruttur merkir í hesum føri ein fiskur, sum er við at fáa ein aldur, har ið hann byrjar at vísa seg í veiðuni. Hjá toski á føroyska landgrunninum verður vanligi roknað við, at 2 ára gamlir toskar eru rekruttar.

Útgangsstøðið í veiðu pr. rekrutt-útrokningum er ein einstakur rekruttur, sum svimur út á grunnarnar. Hvussu leingi kann hesin rekruttur rokna við at sleppa at svimja á grunnunum, og av hvørjum kann hann í seinasta enda rokna við at doyggja. Um veiðutrýstið er høgt, verður hann helst ikki gamal, av tí at vandin fyri at verða fiskaður er stórus. Um veiðutrýstið hinvegin er lágt, kann hann rokna við at liva longur, men tá kemur hann í fleiri førum at doyggja av nárligum ávum, heldur enn at hann verður fiskaður. T.v.s. at eitt lágt veiðutrýst gevur líttla úrtøku, tí at ov stórus vandi er fyri, at fiskurin doyr av nárligum ávum. Eitt høgt veiðutrýst gevur eisini vánaliga úrtøku, av tí at fiskurin ikki sleppur at vaksa seg stóran, áðrenn hann verður fiskaður. Avbjóðingin er at finna tað veiðutrýst, sum gevur mest.

Talgrundarlag

Fyri at gera veiðu pr. rekrutt-útrokningar er neyðugt at vita, hvussu fiskurin veksur. Um ein fiskur veksur skjótt, so loysir tað seg best at hava eitt lágt veiðutrýst

og í stóran mun lata fiskin fáa frið, soleiðis at møguleikin fyri at fiska hann, tá ið hann er størri og eldri, økist. Um fiskurin hinvegin veksur spakuliga, so er lítil grund til at lata hann fáa frið, av tí at vandin fyri, at hann doyr av nárligum ávum, økist.

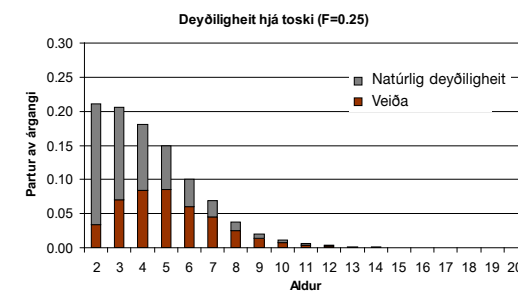
Um gingið verður út frá konstantum avreiðingarprís, er eisini einfalt at rokna virði pr. rekrutt. Tøl fyri avreiðingarprísir eru at finna á heimasíðuni hjá Hagstovuni (www.hagstova.fo). Í flestu førum sær eitt logaritmiskt samband út til at hóska væl til at lýsa sambandið millum stódd og avreiðingarprís.

Sum fyrr nevnt, er orsøkin til, at lágt veiðutrýst kann geva hægri veiðu og væl hægri virði, at møguleikin hjá fiskinum til at vaksa seg stóran, áðrenn hann verður fiskaður, økist munandi. Talið av fiski, sum verður fiskaður við einum lágum veiðutrýsti, er væl lægri enn talið av fiski, sum verður fiskaður við einum høgum veiðutrýsti. Hinvegin er talan í størri mun um stóran fisk, tá ið veiðutrýstið er lágt, og í síðsta enda er tað eitt lægri veiðutrýst, sum gevur best úrslit.

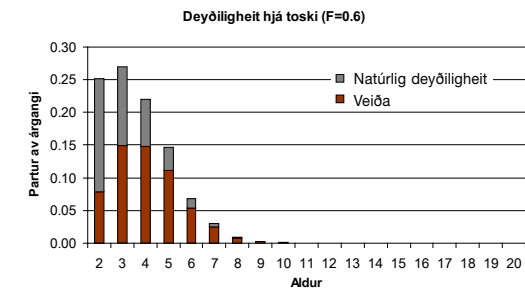
Ein góð mynd av muninum millum lágt og høgt veiðutrýst fæst við at hyggja at 2. mynd og 3. mynd. Við høgum veiðutrýsti eru sera fáir fiskar, sum verða eldri enn 7 ár, og teir, ið verða eldri enn 10 ár, eru ikki at hóma á myndini. Við einum lágum veiðutrýsti er harafturímóti fitt av toski, ið verður eldri enn 7 ár.

MYND FØROYAPRINT

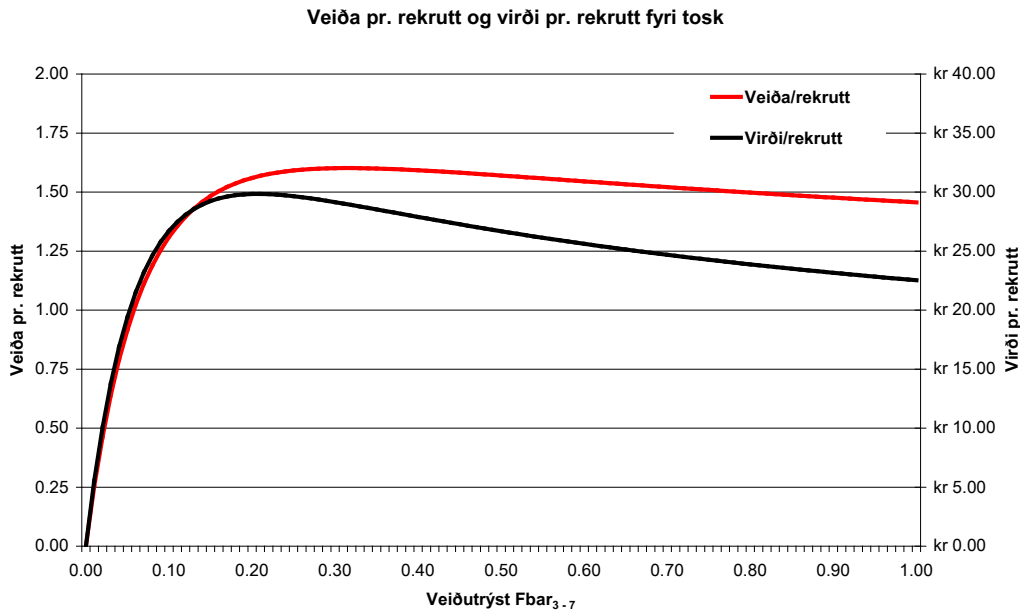
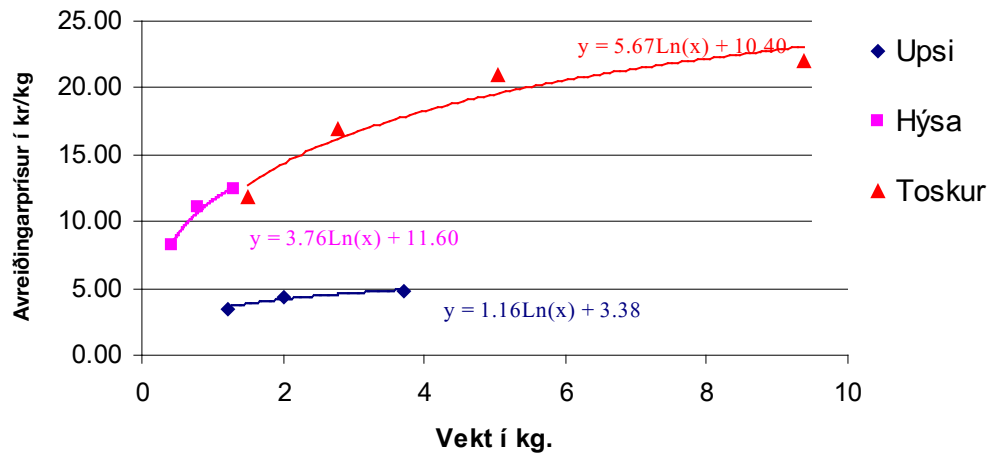

2. MYND Gongdin fyri ein árgang við lágum veiðutrýsti. Stabbarnir vísa, hvussu stórus partur av árganginum doyr av ávikavist veiðu og av nárligum ávum.

3. MYND Gongdin fyri ein árgang við høgum veiðutrýsti. Stabbarnir vísa, hvussu stórus partur av árganginum doyr av ávikavist veiðu og av nárligum ávum.

1. MYND
Meðalvektir og
meðalavreiðingarprísir
fyri tosk, hýsu
og upsa tíðarskeiðið
2001 - 2005.
Veiða pr. rekrutt-
útrokningar

4. MYND
Samband millum
veiðutrýst og veiðu
pr. rekrutt og virði pr.
rekrutt fyri tosk.

Mesta veiða og mesta virði pr. rekrutt

Tað hevur sjálvandi áhuga at staðfesta, hvat veiðutrýst gevur mest úrtøku pr. rekrutt. 4. mynd vísir, hvussu úrtøkan í kg og úrtøkan í virði fyri tosk broytist sum funksjón av veiðutrýsti. Fyri tosk gevur eitt veiðutrýst uppá 0,31 mestu veiðu pr. rekrutt, og eitt veiðutrýst uppá 0,21 gevur mesta virði pr. rekrutt. Vert er at leggja merki til, at grafurin við veiðu pr. rekrutt veksur skjótt at byrja við, fyri síðan at ganga meira flatt. Hægsta virði pr. rekrutt liggur umleið har, sum veiða pr. rekrutt heldur uppat at vaksa nakað munandi. Tað má sigast at vera stórir munur millum veiðutrýstið, sum gevur mestu veiðu, og tað, sum gevur mesta virði.

Samandráttur

Útrokningar fyri veiðu pr. rekrutt og virði pr. rekrutt eru eisini gjørdar fyri upsa og hýsu. Úrslitini eru samlað í talvuni niðanfyri. Veiðutrýstið, ið gevur mest veiðu pr. rekrutt, verður nevnt Fmax. Veiðan pr. rekrutt og virði pr. rekrutt verða nevnd ávikavist

Kgmax og Krmax. Veiðutrýstið, ið gevur mest virði pr. rekrutt, verður nevnt FMV. Veiðan pr. rekrutt og virði pr. rekrutt verða nevnd ávikavist KgMV og KrMV.

Tað sæst, at Fmax fyri tosk er væl lægri enn Fmax fyri hýsu og upsa. Hetta kemst av, at toskur veksur væl og heldur á at vaksa, eisini aftan á at hann er rekrutteraður til fiskiskapin. Av tí, at toskurin veksur skjótt, fæst meira burturúr við at lata ein størri part av honum fáa frið, soleiðis at møguleikin fyri at fiska hann, tá ið hann er størri og eldri, økist. Hýsa hinvegin heldur stórt sæð uppat at vaksa, tá ið hon er 7 ára gomul. Tí loysir tað seg betur við einum hægri veiðutrýsti fyri hýsu enn fyri tosk. Fyri øll trý fiskasløgini liggur FMV umleið ein triðing lægri enn Fmax.

Veiðutrýstið undir Føroyum seinastu árin

Tað er eingin loyna, at fiskifrøðingar sum heild halda veiðutrýstið undir Føroyum hava verið alt ov høgt

seinastu árin. Grundgevingarnar fyri, at veiðutrýstið er høgt, eru í stóran mun bygdar á, at stovnarnir skulu vera burðardyggir, og at gýtingarstovnurin skal vera væl fyri. Tø verður veiða pr. rekrutt eisini nýtt í grundgevingunum fyri lægri veiðutrýsti. 2. talva vísir veiðutrýstið fyri tosk, hýsu og upsa tíðarskeiðið 2001 til 2005.

Onnur viðurskifti

Samanumtikið má sigast, at orsøkir eru, sum tala bæði fyri og ímóti at miða eftir einum veiðutrýsti, sum liggur oman fyri FMV.

Um hædd skal takast fyri út-reiðslunum av at fiska við einum ávísu veiðutrýsti, fæst besti raksturin hjá flotanum, um miðað verður eftir einum veiðutrýsti, sum liggur niðan fyri FMV. Hinvegin veksur fisk-

urin eitt sindur seinni, og tilgongdin er ofta eitt sindur verri, um stovnurin er ov stórir. Tað talar fyri at miða eftir einum veiðutrýsti, sum liggur oman fyri FMV. Samanumtikið hevði tað helst loyst seg best at miðað eftir einum veiðutrýsti, sum liggur um FMV, bæði tá ið hugsað verður um at fáa sum mest burturúr, og tá ið hugsað verður um at verja fiskastovnarnar.

Undir øllum umstøðum liggur verandi veiðutrýst fyri tosk og upsa langt oman fyri FMV, og verandi veiðutrýst fyri hýsu er eitt lítið vet undir FMV. Serliga veiðutrýstið eftir toski seinastu árin er púra burtur úr vón og viti. Um raksturin hjá føroyska fiskiflotanum skal betrast, er tískil neyðugt við munandi skerjingum í veiðutrýstinum.

1. TALVA
Mestuvirðir fyri
veiðu pr. rekrutt og
virði pr. rekrutt fyri
tosk, hýsu og upsa.

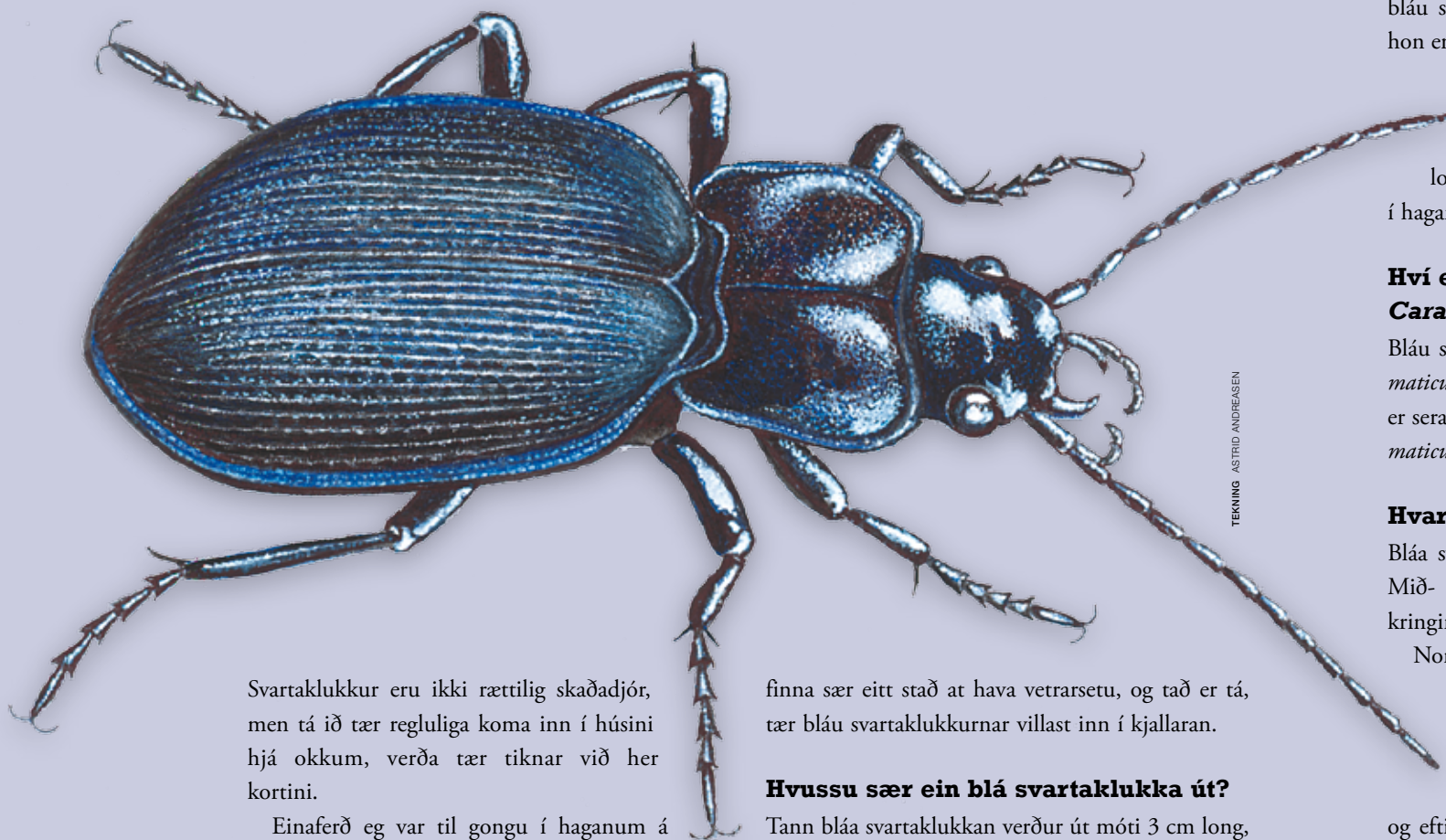
Stovnur	Veiðutrýst		Úrtøka í vekt		Úrtøka í virði	
	Fmax	FMV	Kgmax	KgMV	Krmax	KrMV
Toskur	0,31	0,21	1,602	1,561	29,03	29,84
Hýsa	0,57	0,37	0,643	0,671	8,03	8,20
Upsi	0,42	0,25	1,517	1,492	7,25	7.41

Stovnur	2001	2002	2003	2004	2005	Meðal 2001 - 05
Toskur	0,429	0,806	0,696	0,606	0,464	0,600
Hýsa	0,275	0,282	0,422	0,354	0,264	0,319
Upsi	0,519	0,507	0,433	0,435		0,474

2. TALVA
Veiðutrýst fyri tosk,
hýsu og upsa undir
Føroyum.

Blá svartaklukka

Føroya størsta svartaklukka

TEKNING ASTRID ANDREASEN

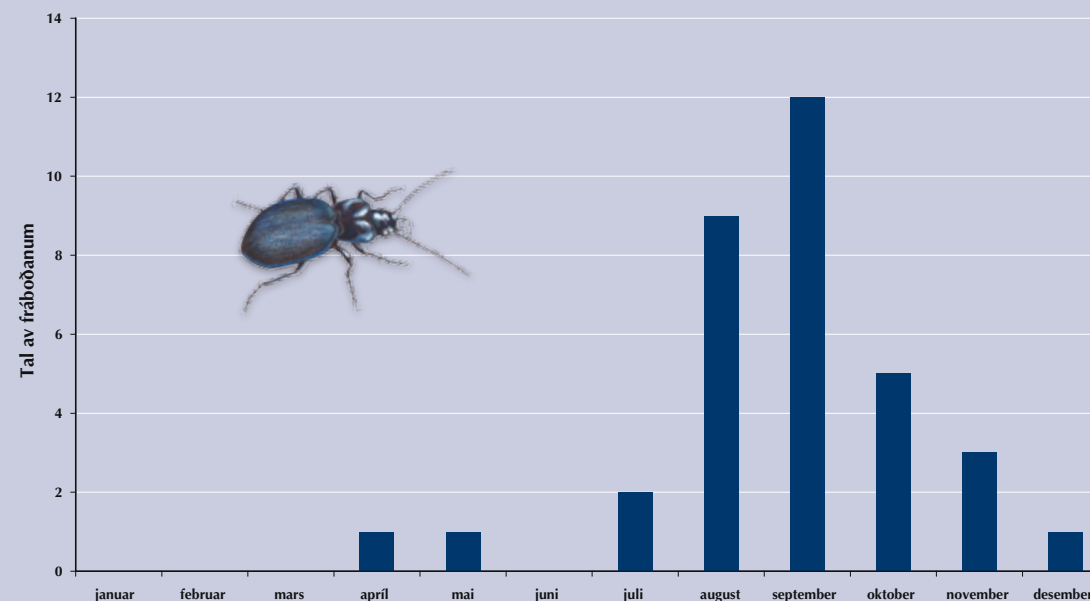
Svartaklukkur eru ikki rættilig skaðadjór, men tá ið tær regluliga koma inn í húsini hjá okkum, verða tær tiknar við her kortini.

Einaferð eg var til gongu í haganum á heysti, vendi eg einum bókki. Undir honum lógu 5-6 bláar svartaklukkur. Tað er vanliga mynstrið hjá hesari svartaklukkuni. Bláa svartaklukkan eigur at vera í haganum, og mest heldur hon til, har lyngur veksur. Um heystið skulu tær bláu svartaklukkurnar

finna sær eitt stað at hava vetrarsetu, og tað er tá, tær bláu svartaklukkurnar villast inn í kjallaran.

Hvussu sær ein blá svartaklukka út?

Tann bláa svartaklukkan verður út móti 3 cm long, og hon er sostatt størsta svartaklukka í Føroyum. Á heysti koma fólk ofta inn á Náttúrugripasavnið við einari bláari svartaklukku, og tá spyrja tey javnan, um hetta er ein „oldenborra“, men klukkan „oldenborra“ er ongantíð funnin í Føroyum. Fólk halda

Bláar svartaklukkur
gjøgnum árið

bláu svartaklukkuna vera eina „oldenborru“, tí at hon er so stór. Bláa svartaklukkan er ógvuliga svart-skyggjandi, yvir í bláan lit. Allar svartaklukkur eru avlangar við einum ella øðrum mynstri á veingjunum. Tær hava long og sterk bein, og tær kunnu renna skjótt í haganum.

Hví eitur bláa svartaklukka *Carabus problematicus*?

Bláu svartaklukkurnar eita á latíni *Carabus problematicus*, og tað kann bara vera tí, at ættin Carabidae er sera trupul at greina, og at slagið *Carabus problematicus* ofta verður býtt sundur í fleiri undirslog.

Hvar livir blá svartaklukka?

Bláa svartaklukkan hevur eina stóra útbreiðslu úr Mið- til Norður- og Vesturevropa upp móti Pólkeringinum, og hon er eisini við fólki flutt yvir til Norðuramerika. Bláa svartaklukkan er knýtt at heiðalendi og serstakliga at heiðalyngi.

Árið hjá bláu svartaklukkuni

Bláa svartaklukkan víggjar eggini í mold, og eftir fáum døgum koma ormverurnar út. Bæði ormverurnar og tær vaksnu bláu svartaklukkurnar eru róvdjór, ið eta alt, sum fyri kjaftin rekst, ormverur, skordjór og sniglar – høvdu tær bara kunna etið morsnigilin! Tær eta á sama hátt, sum til dømis flatmaðkurin ger (sí Frøði 3, 1994). Tær spýggja

sodningarvætu út yvir fongin, ið verður lammaður, og síðani verður fongurin so upploystur, at alt kann svølgjast.

Nær kemur bláa svartaklukkan inn í hús?

Myndin av árinum hjá svartaklukkuni er næstan tann sama, sum myndin av árinum hjá tvístertuni, sum var við í síðstu útgávu av Frøði. Um várið, tá ið tær bláu svartaklukkurnar koma úr vetrarvistini, ber til at síggja tær, men annars eru tær mest at síggja í tíðarskeiðnum frá august til oktober, tá ið tær leita sær inn í hús. Náttúrugripasavnið hevur ongantíð fingið fleiri enn 4 svartaklukkur, sum eru farnar inn í sama hús, so trupult er at siga, at tær eru til nakran serligan ampa fyri fólk.

Mong spyrja helst: „Hvat skulu vit gera, um vit síggja bláu svartaklukkuna í kjallaranum?“ Gerið sum eg, koyrið tær hampuliga út fyri dyr, so tær í friði og náðum kunnu finna seg eina betri vetrarvist.

BÓKMENTIR

Bloch, D. 1994. Tann stóri flatmaðkurin er komin - og verður verandi. *Frøði 3/1994*: 26-27.
Bloch, D. 2006. Føroysk skaðadjór 6. Tvísterta. *Frøði 1/2006*: 24-25.
Bloch, D. and Mourier, H. 1994. Pests recorded in the Faroe Islands, 1986-1992. *Fróðskaparrit 41* (1993): 69-82.
Mourier, H. 1995. *Husets dyreliv*. Gads Forlag. København.

DORETE BLOCH
doreteb@ngs.fo

Tók náttúruvísindaligt embætisprógv í djórafrøði við serligum atliti at vistfrøði antarfuglanna í 1970 við Aarhus Universitet. Hon gjørdist fyrstøðari á Djóra-deildini á Náttúrugripasavninum í 1980 og stjóri á Náttúrugripasavninum í 1997. Í 1994 fekk hon doktaraheitið fil.dr. í djóra-vistfrøði við grindahvalum sum evni við Lunds Universitet. Dorete hevur harumframt síðan 1974 verið lektari í lívfrøði á Fróðskaparsetri Føroya, og í 2001 fekk hon professara-tign á sama stovni.

Barnakonur: Etið føroyskan tosk!

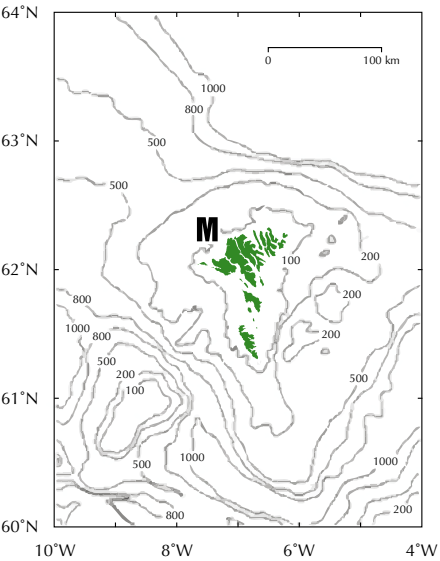
Evnafrøðiligar greiningar vísa, at føroyskur toskur inniheldur 5-8 ferðir størri nøgdir av folinsýru og helvtina meiri av grundevninum selen, enn toskur úr grannalondum okkara. Proteininnihaldið er lutfalsliga høgt og dygdargott. Folinsýra og selen eru heilsugóð fyri móður og barn. Ov lítið av folinsýru í kostinum hjá kvinnum fyri og eftir giting økir um vandan fyri, at fostrið fær mønubrokk, sum í ringasta føri kann vera eitt álvarsligt brek.

Hóraldur Joensen
horaldurj@hfs.fo

Heilsufrøðiliga Starvsstovan
Granskingarkjarnin
fyri lívtøkni

Veidu-knattstøðan
á Mýlingsgrunn-
inum er víst við
bókstavinum M

Selen verjir móti kyksilvur-eitran

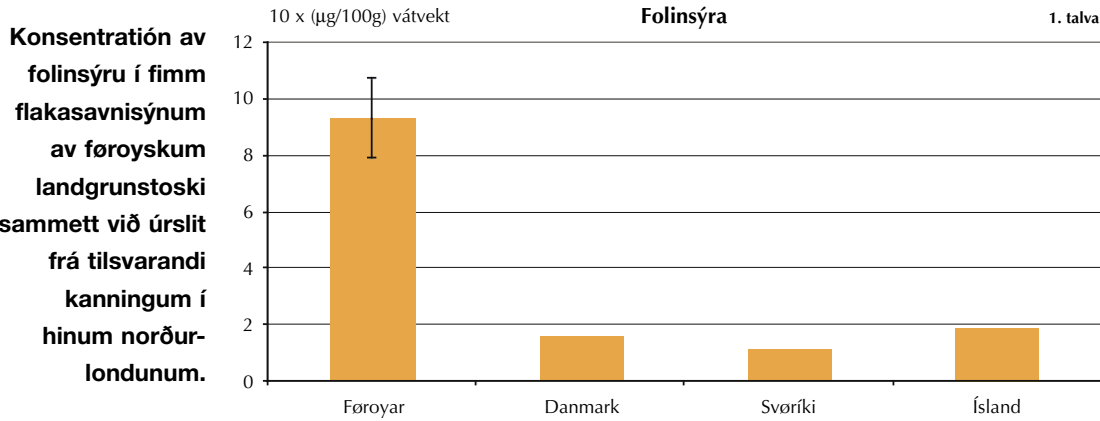
Folinsýrutrot er vanligt

Súgdjór og fiskar hava ikki førleikan at framleiða folinsýru av nýggjum og mugu tessvegna fáa hetta evnið liðugt gjørt sum føðsluískoyti. Mett verður, at fólk flest í Evropa og Amerika í størri ella minni mun líða av folinsýrutroti. Kanning vísir, at umleið 88 prosent av fólkinum í Norðuramerika dagliga fær ov lítið av folinsýru.

Hóast nógva kunning, serliga ætlað komandi møðrum, so eru tað einans tær fáu, ið fylgja til-ráðingini um at nøkta folinsýrutørvin. Danska Ernæringsráðet fór í 1999 og 2001 undir rættiliga umfatandi og varandi upplýsingaráttak um at fáa komandi møður og tvílívaðar kvinnur at taka eitt ískoyti av folinsýru, ájavnt við 400 mikrogram um dagin. Men ein uppfylgjandi eftirkanning vísti, at einans 14% av teimum, ið gjørdust uppá vegin aftaná, høvdu tikið ráðini til eftirtektar.

Brek orsakað av folinsýrutroti

Folinsýrutrot um gitingarmundið kann føra til, at fostrið fær ymsar trupulleikar og skaðar, eitt nú mønubrokk (spina bifida). Hetta er ein sjúka, ið stendst av, at neuralrørið ikki er lokað sum vanligt

22-29 dagar eftir giting, og tað kann í ringasta føri gera, at barnið verður fullkomuliga avlamið. Neural-rørið umfatar mønu og heila. Brekið kemur rættiliga sjáldan fyri. Eingi tøl eru tøk fyri Føroyar, men í Skandinaviu hava umleið 6 av hvørjum 10.000 livandi nýføðingum mønubrokk. Títtleikin av

Innihaldið av føðsluevnum og dálkingarevnum í fiski kann broytast frá árstíð til aðra og frá ári til árs

mønubrokki er ymiskt í ymiskum londum. Á einum sjúkrahúsi í Saudi Arabia høvdu 11 av 10.000 mønubrokk. Kanningar í Mexico hava víst, at verður ein 5000 mikrogram tablett tikin um vikuna, so minkar meðaltalið av mønubrokki við eini helvt.

Fáa komandi møður, mammur og vaksin fólk sum heild ov lítið av folinsýru í longri tíðarskeið, so kunnu ymisk brek koma, eitt nú hjarta- og æðrasjúk-ur, tunglyndi, heilasvinn, Alzheimer-sjúka, DNA-feilir og kromosom-brot. Avleiðingarnar kunnu eisini vera krabbasjúkur og nervaskaðar.

Nýggjar kanningar vísa, at við aldrinum minkar folinsýruinnihaldið munandi í floti í heila og mønu-holrúmunum, og at sannlíkindini fyri at fáa heilabløð-ing minka við folinsýruríkari føði.

Stórir munur á toski

Tann stóri munurin millum føroysku og hini norður-lendsku virðini (1. talva) hevur fleiri spurningar við sær: Broytist innihaldið av folinsýru í toski við árstíðini ella árunum? Hevur føroyska toskaføðin eitt serligt býti av føðsluevnum, ið ikki finst í hinum norðurlendsku havøkjunum? Eru nýttu kanningar-

hættirnir álítandi? Hava mátitólini ein nøktandi neyvleika?

Tað er væl kent millum fiskifrøðingar, at toskur etur tað, sum fyri kjaftin rekur, og at føðin kann vera ymisk frá ári til árs. Men kanningar hava harafturat eisini víst, at toskur í ymsu toskastovn-unum í Norðuratlantshavinum dárar ymiska føði.

Sjálvt um kanning av folinsýru-innihaldi er torfør og í flestu førum gevur úrslit, sum er í lægra lagi, so er ivingsarsamt, um høgu føroysku tøluni eru skeiv. Tí tøkniliga fram-komna og akkrediteraða starvs-stovan í Canada (The University of Quelp) við væl kalibreraðum mátitólum mátaði fimm savnisýni, og øll úrslitini høvdu somu høgu virði. Fimm fiskar vóru í hvørjum savnisýni.

Nógv selen í føroyskum toski

Innihaldið av grundevninum selen (Se) í føroyskum toskaflaki er mátað til at vera helvtina (50 %) størri enn í toskaflaki úr Noregi, Danmark, Svøríki og Íslandi (2. talva).

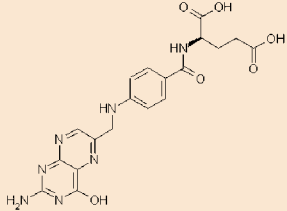
Í føði finst selen annaðhvørt sum óorganiskt

Folinsýra

Folinsýra er eitt felags navn fyri ein bólk av evnum við vitaminvirkni. Folinsýra verður vanliga bólkað saman við B-vitaminum.

Lívevnafrøðiliga (biokemiskt) hevur folinsýra týðandi leiklutir í sambandi við flyting av eitt-carbon eindum (t.d. methylbólum: -CH₃) í fleiri lívevnafrøðiligum tilgongdum, eitt nú í samevningini av DNA-basum (adenin, thymine, cytosin og guanin) og í metabolismuni (uppbygging og niðurbrotning) av aminosýrum.

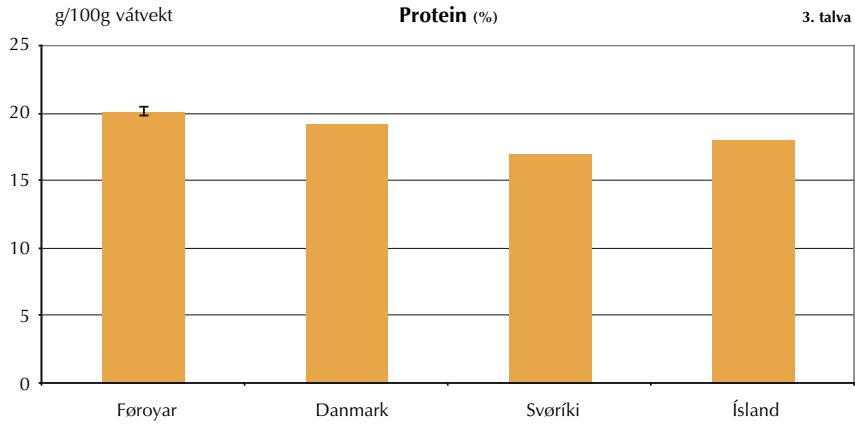

Konsentratióin av seleni (Se) í fimm flakasavnisýnum av føroyskum landgrunostoski sammett við úrslit frá tilsvarandi kanningum í hinum norðurlondunum.

Fyrivarni við kanningum av toski
Samanberingarnar av teimum føroysku úrslitunum við tilsvarendi úrslit úr hinum norðurlondunum eru grundaðar á føðslutalvur úr Svøríki, Noregi, Danmark og Íslandi. Tað stóð einki í hesum føðslutalvum, nær og hvar toskur teirra varð veiddur, ella nakað um aldur, longd, vekt og kyn. Av tí, at innihaldið av føðsluevnum og dálkingarevnum kann broytast frá einari árstíð til aðra og frá ári til árs, mugu samanberingarnar takast við ávísum fyrivarni. Tað er ikki møgult í øllum førum at siga, um munirnir eru hagfrøðiliga týðandi ella ikki.

Nóg mikið av folinsýru forðar fyri, at fostur fáa mønubrokk

Figging
Fyri at fáa eina meiri fullfíggaða fatan av, hvussu stórt innihaldið av føðslu- og dálkingarevnum er í toska-flaki, er neyðugt at gera slíkar kanningar, t. d. triðja hvønn mánað í eitt ár og helst í fleiri ár, tí innihaldið av nevndu evnum broytist frá einari árstíð til aðra og frá ári til árs. Ynskilt hevði verið at fingið slíkar kanningar gjørdar av øllum føroyskum fiskasløgum, sum verða veidd við vinnuligum endamáli. Alheimsmarknaðurin krevur slíkar kanningar í alsamt størri mun, men higartil hevur tað ikki verið møgult at fingið ta neyðugu fíggingina her á landi.

selenit ella selenat ella í organiskum formum, har tað er í sama stað sum svávl í aminosýrunum methionin og cystein. Minst ellivu selen-proteinir, innihaldandi selenocystein, eru ávist og eyðmerkt í súgdjórum. Selenocystein finst eitt nú í ávísam kveikum ella enzymum, hvørs høvuðsvirksemi er at minka um mongdina av peroxidum. Peroxidir verða framleidd, eitt nú tá ið fitisýrur verða oxideraðar. Peroxidir

sum krabbasjúku, æðra-hjarta-sjúkur, veika immun-verju, virussmittu, minkað nøringarevni, vánaligt huglyndi og serligar hjartasjúkur (cardio-myopathy). Harafturat hevur selentørvur víst seg at hava beinleiðis samband við ávísan dvørgvøkstur (Achondroplasia), virus-mutatióinir, HIV og Ebola-virus.

Toskur góð proteinkelda

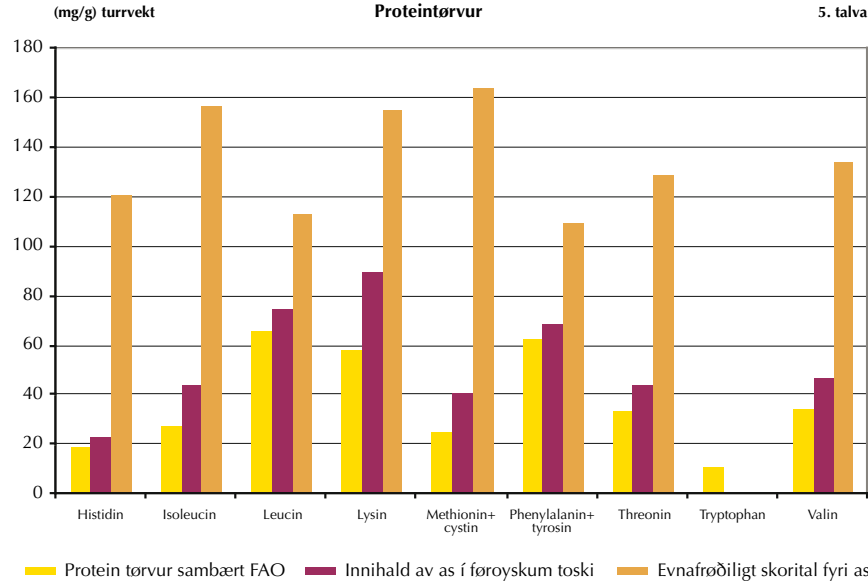
Tað lutfalsliga høga innihaldið av proteinum og aminosýrum í føroyskum toski sammett við tilsvarendi úrslit úr hinum norðurlondunum (3. og 4. talva) vísir greiddliga, at føroyskur toskur er ein góð proteinkelda.

Fostur og børn hava alstóran tørv á proteinum fyri at kunna mennast líkamliga eins og sálarliga. Ov lítið av proteinum minkar um førleikan at læra.

Fyri at kanna dygdina av proteinunum kann visitalið: Evnafrøðiliga Skoritalið fyri Aminosýrur (ESA) nýtast: $ESA = (mg\ av\ aminosýru\ í\ 1\ g\ av\ royndarproteini) / (mg\ av\ somu\ aminosýru\ í\ tilvísingarmynstrinum) \times 100$

Tilvísingarmynstrið er grundað á tørvin, sum fólk

Konsentratióin av proteini í fimm savnisýnum av flaki av føroyskum landgrunstoski sammett við úrslit frá tilsvarendi kanningum í øðrum norðurlondum.

hava á lívsneyðugu aminosýrunum (5. talva). Tey høgu ESA-virðini fyri tær kannaðu lívsneyðugu aminosýrurnar vísa høgu dygdina av proteinunum í føroyskum toskaflaki. Øll ESA-virðini eru oman fyri minsta markið: 100.

Tungmetal í føroyskum toski eru eingin hóttan móti fólkahælsuni

Kyksilvur eingin trupulleiki fyri hæluna

Kyksilvur latið út í umhvørvið sum frítt metal ella sum óorganiskt salt verður umgjørt lívevnafrøðiliga til eitrandi methylkyksilvur av ávísam bakterium.

Úrslitini vísa eitt samband millum longd (aldur) og innihaldið av kyksilvuri í føroyskum toskaflaki (6. talva). Toskur úr ávísam norskum havøki inniheldur upp til 11 ferðir meiri kyksilvur enn føroyskur toskur. Cadmium- og blýggj-konsentratióin í før-

oyskum toski er ávikavist lægri og hægri enn í norskum toski. Lívupphópan (bioaccumulatióin) av hesum óynskiliga evnunum er ikki so týðulig, sum hjá kyksilvuri.

FAO/WHO hevur sett eitt ovasta mark fyri kyksilvur, ið fólk kunnu fáa í seg. Hetta er ájavnt við 0,3 mg kyksilvur í alt/persón/viku (tvs. uml. 0,04 mg/dag); av hesum má methylkyksilvur ikki fara upp um 0,2 mg/persón/viku (uml. 0,03 mg/dag). Sum nevnt vísa lutfalsliga nýggjar kanningar, at súgdjór kunnu reinsa seg sjálvi fyri kyksilvur við at gera hetta tungmetalið lívevnafrøðiliga til eitt kyksilvur-selen-complex, ið síðani verður útskilt. Fyri blýggj er hægstloyvda konsentratióin 0,050 mg/kg, og mest tolda dagliga nøgd av cadmium er sett til at vera 0,05 mg fyri vaksin fólk. Fyri at koma upp ímóti FAO/WHO markinum fyri kyksilvur, má umleið eitt kg av vælvaksnum toski (64 cm, sí 6. talvu) etast dagliga. Fyri blýggj er FAO/WHO-markið umleið 5 kg dagliga.

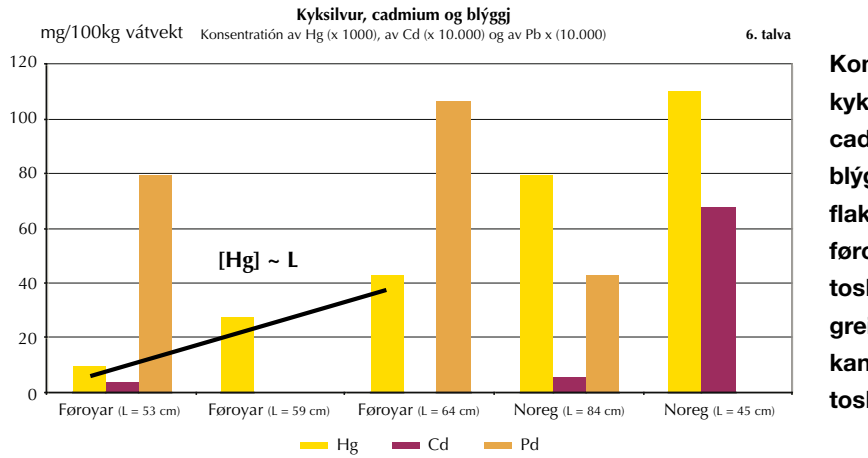
Proteintørvur hjá fólki sambært FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations), tilsvarendi konsentratióin av aminosýrum í føroyskum toski og framkomnu evnafrøðiliga skoritali fyri tær vístu aminosýrurnar. Evnafrøðiliga skoritalið fyri histidin er roknað soleiðis: 23/19x100 = 121. Hini skoritali eru útroknað á sama hátt. Allar aminosýrurnar, uttan cystin og tyrosin, eru lívsneyðugar aminosýrur.

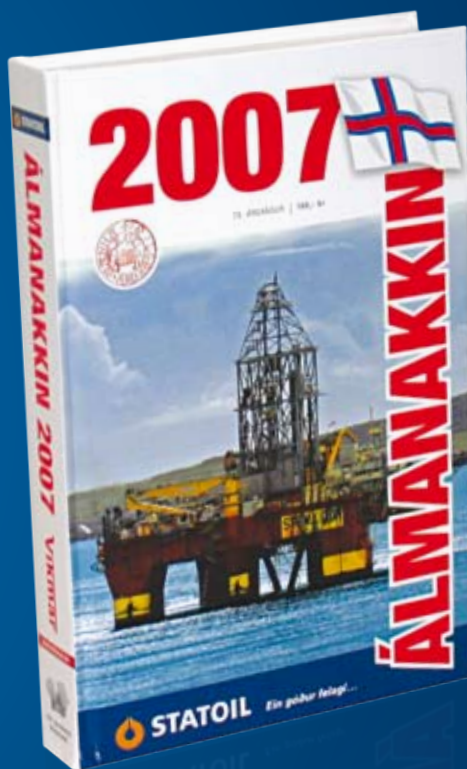
Fostur og børn, ið hava fingið ov lítið av proteinum, læra illa

Organochlorin

Tey fimm savnisýnini vórðu kannaði fyri Arochlor 1260, PCB (28, 52, 99, 101, 105, 118, 128, 138, 153, 156, 170, 180, 183, 187), organochlorinerað pesticid (β-BHC, α-Chlordan, γ-Chlordan, cis-Nonachlor, Hexachlorobenzene, Mirex, Oxychlordan, trans-Nonachlor, o,p'-DDE, p,p'-DDE, o,p'-DDD, p,p'-DDD, o,p'-DDT, p,p'-DDT) og Toxaphen (Parlar nr. 26 (T2), Parlar nr. 32, Parlar nr. 50 (T12), Parlar nr. 62 (T20), Parlar nr. 69, total toxaphen). Úrslitini vóru niðan fyri ávísingarmarkið og kundu tessvegna ikki mástast. Niðastu ávísingarmørkini vóru hesi: 61,6 µg/kg fiti (β-BHC, p,p'-DDT o,p'-DDE, p,p'-DDE, o,p'-DDD), 30,8 µg/kg fiti (PCB og onnur organochlorinerað pesticid), 31 µg/kg fiti (Parlar nr. 26, 32, 50), 124 µg/kg lipid (Parlar nr. 62, 69), 513 µg/kg fiti (total toxaphen).

Konsentratióin av kyksilvuri (Hg), cadmium (Cd) og blýggi (Pb) í fimm flakasavnisýnum av føroyskum landgrunstoski ár 2000, sammett við úrslit frá tilsvarendi greiningum í áðurgjørdum kanningum. i.k.: ikki kannað. Konsentratióin av kyksilvuri í føroyskum toski, veiddur á somu leið, veksur við fiskalongdini.

...altíð trúfastur

Í 78 ár hevur føroyski álmanakkin verið trúgvi fylgisveinur føroyinga bæði á sjógvi og landi, og hann verður sjálvandi eisini at finna í bókahandlunum í ár.

Allir føroyingar kenna Álmanakkan, sum H.N. Jacobsens Bókahandil nú í 78 ár, hevur givið út. Álmanakkin liggur umborð á øllum skipum og bátum og er eitt neyðugt amboð hjá øllum sjófólkum og teimum, sum hava

við vinnu at gera. Eitt eintak av Álmanakkanum man eisini standa á flestu skrivstovum í landinum.

Hetta er 79. árgangur av Álmanakkanum og við núverandi upplagi, sum er 5.000 eintøk,

er Álmanakkin eitt tað mest lisna og brúktu uppslagsverkið í landinum. Álmanakkin verður lisin og brúktur alt árið. Fólk eru von at finna upplýsingar og lýsingar um vørur og tænastur, tey hava tørv á, í Álmanakkanum.

Heftur: kr. 145,-

Heilbind: kr. 190,-

Fæst kring alt landið

**H.N. Jacobsens
Bókahandil**

TEL. 311036

